

Kilden til *Jeppe paa Bierget*

Gunnar Sivertsen

Kilden til Jeppe paa Bierget

© Forfatteren og Aarhus Universitetsforlag 2010

Tilrettelægning: Jørgen Sparre

Omslag: Harvey Macaulay

Trykt hos Narayana Press

Printed in Denmark 2010

ISBN 978 87 7934 628 4

Aarhus Universitetsforlag

Fax 89 42 53 80

www.unipress.dk

Århus

Langelandsgade 177

8200 Århus N

København

Tuborgvej 164

2400 København NV

Bogen er udgivet med støtte fra Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Institusjonen Fritt Ord, Lillian og Dan Finks Fond, Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning og Norges forskningsråd.

Forord

Ludvig Holbergs *Jeppé paa Bierget* bygger på hovedhandlingen i Jakob Bidermanns (1578-1639) latinske roman *Utopia* (1640), som skildrer en karnevalsfeiring hvor man gjør en bonde til narrefyrste. Holberg nevner selv lånet fra Bidermann i komediens førsteutgave (1723).

I 1806 gjendiktet den første Holberg-forskeren, Knud Lyne Rahbek (1760-1830), Bidermanns hovedhandling som en kort og tilsynelatende sammenhengende anekdote på dansk. Gjennom to hundre år har Holberg-forskere trodd at Rahbeks anekdote er en “oversettelse” og lest den i stadig nye utgaver. Det direkte kjennskapet til Bidermanns roman har vært svakt.

I denne boken presenterer jeg en ny og mer direkte oversettelse av kilden til *Jeppé paa Bierget*. Latindikteren Bidermann og hans forfatterskap introduseres, og jeg gir en inngående tolkning av *Utopia*. To hundre års Holberg-forskning gjennomgås for å oppklare de misforståelsene som Rahbeks anekdote har medført. Dermed legger jeg et nytt grunnlag for å undersøke hvordan Holbergs komedie er skapt i dialog med en annen dikters tekst.

Boken bygger på en avhandling som jeg forsvarte for doktorgraden ved Universitetet i Oslo i desember 2006, og som jeg deretter har revidert på grunnlag av disputasen, hvor opponentene var professor Erik A. Nielsen og dr. philos. Karen Skovgaard-Petersen. Vedlegget med oversettelser og noter er særlig grundig revidert i samarbeid med Skovgaard-Petersen og med økonomisk støtte fra Norges forskningsråd. Mitt forskningsarbeid er utført to steder – ved det Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo og ved Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.

Innhold

1 Ad fontes	9
1.1 Kilden	9
1.2 Paradoksal originalitet	12
1.3 Rahbeks anekdote	14
1.4 Formålet	15
1.5 Disposisjonen	17
1.6 Vedlegget med oversettelser	17
1.7 Henvisninger	19
2 Bidermanns roman	21
2.1 Introduksjon	21
2.1.1 Litteraturen om <i>Utopia</i>	21
2.1.2 Jakob Bidermann (1578-1639)	24
2.1.3 <i>Utopia</i> (1604-1640)	26
2.1.4 Romanens ettervirkninger	29
2.1.5 Innflytelsen i Holbergs forfatterskap	32
2.1.6 Holbergs oppfatning av genren i <i>Utopia</i>	38
2.2 Tolkninger av romanen	40
2.3 Tilblivelse og formål	42
2.3.1 Dedikasjonen	43
2.3.2 Fritidslesning for latinere	43
2.3.3 Fra hånd til hånd	46
2.4 Fortellestruktur	48
2.4.1 Et hierarki av fortellenivåer	48
2.4.2 Den ytre rammefortellingen	50
2.4.3 Hovedhandlingen i Bok III-V	54
2.4.4 Bondefabelen i Bok I	58
2.4.5 Brudd og innskudd i romanen – Bok II og VI	61
2.5 Kildegrunnlag	66
2.5.1 Hugo – folkelig tradisjon og fabeldiktning	67
2.5.2 Philippus og sagnet om Filip den gode	69

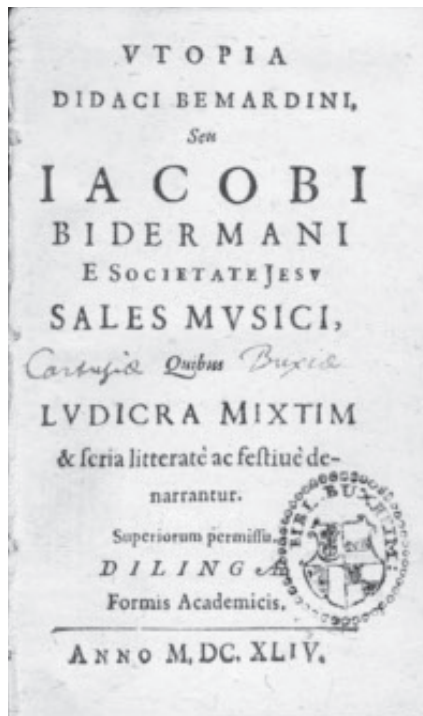
2.5.3	Et motivhistorisk kildeproblem	70
2.5.4	Klassisk klangbunn	75
2.6	En dannelsesreise med karnevalsmythos	83
2.6.1	Livet som en drøm	84
2.6.2	Dannelsesreisen	86
2.6.3	Forherdelse og dannet munterhet	94
2.7	Sammenfatning	99
3	Rahbeks anekdote	101
3.1	Introduksjon	101
3.1.1	Dialogen med forskningslitteraturen	101
3.1.2	Knud Lyne Rahbek (1760-1830)	105
3.2	Anekdotens tilblivelse	108
3.2.1	Oppvurderingen av <i>Jeppe paa Bierget</i>	109
3.2.2	Genreproblemet i <i>Jeppe paa Bierget</i>	116
3.2.3	Analogier til <i>The Taming of the Shrew</i>	131
3.3	Anekdotens form	141
3.3.1	Påvisningen av kildegrunnlaget	143
3.3.2	Gjengivelsen av kilden	148
3.3.3	Litterær bearbeiding til anekdote	154
3.4	Anekdoten i ettertid 1806-2010	160
3.4.1	Senere utgaver	161
3.4.2	Ettervirkninger inntil 1922	165
3.4.3	Den ukjente farsen	180
3.4.4	En tannlege finner et hull	189
3.4.5	Ettervirkninger inntil 2010	199
3.5	Sammenfatning og konklusjon	209
	Vedlegg: Kilden til Jeppe paa Bierget	213
	Referanser	281
	Register over verk av Holberg	287
	Personregister	289

Vedlegg: Kilden til *Jeppe paa Bierget*

Jakob Bidermanns Utopia i oversettelser og sammendrag ved Mogens Leisner-Jensen, Gunnar Sivertsen og Karen Skovgaard-Petersen

I kapittel 1.6 er det gjort rede for hvordan dette vedlegget er utarbeidet. Sammen- drag og oversettelser er skilt fra hverandre med typografi og bruk av tempus. I oversettelsene er Bidermanns hyppige metonymier og allusjoner gjengitt ordrett og forklart i notene. Åpne sitater er satt i kursiv, som i originalteksten, og kommentert i notene. Sidetall i førsteutgaven av *Utopia* (1640) er satt inn i oversettelsen med klammetegn. Dermed er pagineringen også sammenlignbar med Margrit Schusters utgave av *Utopia* (Bern 1984), hvor hele førsteutgaven er gjengitt med sideløpende oversettelse til tysk. Nedenfor gis en oversikt over handlingsmotiver i de to histori- ene om en bonde som Holberg har benyttet i *Jeppe paa Bierget*, med angivelse av sidetall i *Utopia* og akt og scene i komedien.

Handlingsmotiv	Sidetall i <i>Utopia</i>	Scene i <i>Jeppe paa Bierget</i>
Sendes til markedet	5	I,1-2
Går til kroen (påstand)	23	I,3
Faller om på møddingen	82	I,7
Finnes på møddingen (fortalt retrospektivt)	158	I,8
Fraktes i karnevalsopptoget	155	
Bringes til slottet, legges i sengen	159-160	II,1
Oppvåkning og innbilning	191-200	II. akt
Middag på slottet	210-13	III,1
Sovner, tilbake til mødding og kone	215-17	III,4; IV,1-3
Retts sak, dom, søvn, hengning	255-56; 284-85	IV,6
Oppvåkning fra galgen til konen, går til kroen	292-95	V,1-3
Fra kro til mødding	296	(I,7)

Tittelsiden i annenutgaven av *Utopia*, Dillingen 1644. På motstående side innledes oversettelsen med *førsteutgavens* tittelside, Dillingen 1640.

[A1]

Utopia

av Didacus Bemardinus,
eller Jakob Bidermanns
(av Jesuittersamfunnet)
vittige og åndfulle historier
som
blander skjemt og alvor
i en lærd og festlig fortelling

Trykt med tillatelse
i Dillingen
av Kaspar Schuster
1640

[A2]

Dedikasjon

Til

Hans Durchlaughtighet¹ og Høyærværdighet²

Franz Sigismund³

Erkehertug av Østerrike

Hertug av Burgund, Steiermark, Kärnten, Krain, etc.

Greve av Habsburg, Tyrol og Gornizia, etc.

Landgreve av Elsass, etc.

Utvalgt Fyrstebiskop i Augsburg

fra

Georg Stengel⁴ av Jesu samfunn

Sammendrag av dedikasjonens første del (s. A2-A3)

I første halvdel av dedikasjonen hyller Stengel erkehertugen og habsburgerne, og ønsker kirkens nye overhode velkommen. I siste halvdel forteller han om boken:

-
1. Det verdslige faste predikatet *serenissimus* tilkom bare visse fyrsteslekter og het presist 'Durchlaughtighed' i eldre dansk.
 2. Det kirkelige *reverendissimus*, høyærværdighet, er ennå i bruk om biskoper.
 3. Erkehertug Franz Sigismund av Østerrike (1630-1665) var en fetter av keiser Ferdinand III og nylig utnevnt som den keiserlige fyrstebiskopens framtidige etterfølger i Augsburg bispedømme. Ved denne anledningen mottok han *Utopia* som gratulasjon fra jesuittkollegiet i Dillingen. Dillingen var stift under Augsburg bispedømme.
 4. Georg Stengel (1585-1651) var rektor ved jesuittkollegiet i Dillingen og en tidligere kollega av Bidermann. Han redigerte og utga *Utopia* i 1640.

[...] Ettersom De altså elsker ikke bare å eie bøker og samle biblioteker, noe som kjennetegner de fleste fyrster, men også å vende bladene med Deres Durchlauchtige hånd,⁵ noe som ikke kjennetegner mange, motta da fra meg en bok som lenge og begjærlig har vært etterlengtet, og det av atskillige av de lærdeste menn og med særlig lengsel av den studerende ungdommen – ikke en bok av meg, men av en annen, slik at jeg med desto større tillit tør anbefale den. [A4] Den er så visst et avkom av en lærdere og mer begavet mann, og denne BEMARDINUS⁶ er utbredt i avskrifter før den nå trykkes. Den er i et så utsøkt ekte romersk språk, og historiene er så fortryllende, at leseren fastholdes og medrives, slik at den som åpner den for bare å lese i et ledig øyeblikk og kun for å få en smak i munnen, tvinges til å lese videre og gjennomlese den uten opphold, for det leste setter ham i så godt humør at han på stedet ønsker å vite hva som gjenstår å lese.

Han skrev disse historiene til forskjellig tid og i tilfeldig orden den gangen han underviste i gresk og latin,⁷ for med denne lokkematen å stimulere elevenes nysgjerrighet og vekke deres interesse for veltalenhet. Han samlet og redigerte dem til en sammenhengende helhet i det Herrens år 1604, som jeg finner av hans egenhendige eksemplar, for at skriftet skulle lede de lettsindige unge menneskene bort fra andre farlige skjær som kunne være skadelige for uskylden deres. Mange forsøkte ofte å overtale ham til å spre denne lokkematen videre ut for at den med sin ærlige og ufordervede morskap kunne bli et botemiddel mot lystige farer. Planen lyktes. Appetitten ble vekket. De unge slukte det begjærlig i den grad at de, slik det skjer de sultne, fortærte det ennå halvferdige verket som mat som ennå er halvrå, og maltrakterte det som middagsgjester som ikke kan vente. Noen skrev av i hemmelighet én, andre en annen av historiene, slik de nå fikk dem i hende. Og det var også noen som sønderlemmet BEMARDINUS som Pentheus⁸ og samlet ham igjen slik Aeeta samlet de spredte stumpene av Absyrtos⁹ og flikket dem sammen. Ja,

-
5. Uttrykket *serenissima manu* er formet etter korrekt tiltaleform overfor erkehertugen og viser samtidig til kjente linjer i Horats, *Ars poetica*, 268f: *vos exemplaria Graeca / nocturna versate manu, versate diurna*: “Dere skal med nattlig og daglig hånd dreie de greske mønstrene”, dvs. rulle papyrusrullene fra den ene til den andre hånden.
 6. I forordet bruker Stengel et anagram for Bidermanns latinske navn Bidermanus som tittel på verket han utgir. Antakelig var manuskriptet fra 1604 kjent under denne tittelen i de avskriftene som var distribuert fram til 1640.
 7. Stengel bruker her uttrykket *litterae humaniores* og kort etter *eloquentia*, veltalenhet, om faget Bidermann underviste i.
 8. Pentheus var konge av Theben og ble etter sagnet (hos Ovid og Euripides) revet i stykker av sin mor Agave og hennes medhjelpere fordi han hadde spottet Bacchus-ritene.
 9. Aietes og Absyrtos tilhører Argonautersagnet (også kjent hos bl.a. Ovid og Euripides). Medea flykter fra faren Aietes, konge i Kolchis, pga. forelskelsen i Iason. Hun slår broren Absyrtos i hjel og sprer kroppsdelen over havet slik, at faren må samle restene. Han oppholdes og må oppgi jakten.

noen skrev feil av, ikke uten å tilføre nye skader, eller de tråklet delene sammen i feil rekkefølge, slik at de oppnådde det samme som hvis de hadde slått i stykker og splittet boken. Men selv dette ruskomsnusket smakte leserne. Hvor mye søtere vil ikke smaken være nå når boken utkommer rensset for urenheter, selv om den ikke er kokt helt ferdig av forfatteren selv?

Jeg bringer Dem da BEMARDINUS som den er nedskrevet med forfatterens egen hånd, som sagt i året 1604 etter Kristi fødsel, og slik den fantes etter hans død, kanskje ikke slik han selv kunne ha ønsket å bringe Dem den, for han hadde nemlig ikke [A5] ennå fullstendig fult den til eller – tror jeg – satt det siste punktum. Men det er aldri lett å avslutte historier, og BEMARDINUS vil også i denne stand være tilstrekkelig avpusset og behandlet for enhver som dyrker Musene og ønsker å glatte sin stil. Hadde det vært opp til forfatteren, hadde vi ikke hatt selve *Aeneiden*. Men nå høyakter og priser alle det verket som Vergil hadde gitt ordre om skulle fortæres av flammene.¹⁰ Noe lignende vil skje for dette verket, som også, om ikke ved sitt innhold, så dog ved sin hensikt, kan anses som edelt av dem som vil innånde et *rent latin*.

Da nettopp *dette* er Deres Durchlauchtighets allernådigste ønske, Franz Sigismund, mener jeg at jeg handler riktig og korrekt når jeg som en gratulasjon sender Dem denne boken, da den både passer til Deres alder og svarer til Deres vilje. Hvis De her finner fabler, så tenk da at det er meg som snakker så lenge, men hvis det De leser er et gjennomarbeidet og høyverdige verk, så se i dette min utilstrekkelighet. I hvert fall var det rimelig at jeg fra mørket opp i lyset trakk fram en bok av ham som jeg en gang drøftet spøk og alvor, poesi og filosofi, alt som angår Gud og mennesker, med. Det er hevet over enhver tvil at han, som en gang bestemte en annen bok som gave til Deres Durchlauchtige bror Karl Ferdinand, ville ha tilegnet Dem denne boken hvis han hadde levd. Han har altså talt til Deres bror med sine egne ord, til Dem med mine. Lev vel, og se fram til å lese det som er større når De selv blir større.

Jesu samfunns kollegium i Dillingen i det Nådens år 1640 den 22. mai, d.e. annen dag etter Deres utvelgelse, da akademiet vårt offentlig og høytidelig lovsang Gud i takknemlighet for en slik etterfølger til vårt bispedømme.

10. Etter tradisjonen ønsket Vergil (Publius Vergilius Maro, 70-19 f.Kr.) sin ufullendte *Aeneide* brent etter sin død. De som skulle fullbyrde testamentet, unnlot det, eller Augustus forbød det. De tidligste vitnesbyrd om denne tradisjonen finnes hos de romerske kommentatorene og grammatikerne Aulus Gellius, Aelius Donatus og Servius Maurus Honoratus i det 2.-4. århundre e.Kr.

[1]

Utopia av Didacus Bemardinus. Første bok

I,1. INNLEDNING TIL HISTORIENE

Like etter høysommer i fjor hadde jeg besøk av en usedvanlig lærd ung mann som er blant mine nærmeste venner. Ennå i dag husker jeg hans vittige og åndfulle historier – de var både mange og misunnelsesverdige lærde. For å kunne fortelle utvungent hva jeg har tenkt meg, vil jeg be ham hjelpe meg å by på søtsakene. Jeg ber ham også om å la seg kalle 'Philippus' så lenge det varer, ettersom han allerede har vunnet ry for mer seriøse saker under sitt eget navn.

I,2. VI GÅR TIL PARKEN UTENFOR BYEN

Denne Philippus vekket meg den gangen fra middagssøvnen etter at jeg akkurat hadde lagt meg ned for å ta en hvil fra studiene. – Du er sannelig festlig, sa han, – som ligger der og tror at dette er et parnass hvor man blir dikter i drømme! – Og du selv, svarte jeg, – er en oppstyttet pratmaker som kritiserer din egen oppførsel hos meg. Tar jeg ikke feil, har Morfeus¹¹ ganske nylig sluppet deg. Du stod vel ikke opp bare [2] for å være den som vekket meg?

Da lo han og svarte at det var blitt klarvær, og at han gjerne ville gå tur. – Hvorfor vente til solen er blitt borte igjen? Like i nærheten her ligger parken utenfor byen. Hvis du er enig, så gå vi dit, og bytter denne Trophonius-hulen¹² med den lokkende lunden med lindetrær.

Med disse ordene trakk han meg godmodig med seg, selv om jeg ennå kjempet for å våkne og strakte meg av søvnighet: – Jada, jeg kommer snart. Men husk at jeg kan anmelde den åpenbare volden din i henhold til de corneliske¹³ lover så snart det blir mulig å gjøre det uten risiko. Men akkurat nå kan jeg ikke ustraffet bryte vennskapspakten. – Bare forsøk deg når du måtte ønske det, svarte Philippus, – men nå skal vi gå tur, og det skal ikke skje uten at vi har med oss lesestoff.

11. Drømmenes gud i gresk mytologi.

12. Etter gresk mytologi forsvant Trophonius i en mørk hule etter å ha bygget Apollo-tempelet i Delfi. I klassisk tradisjon er hulen hans et sted for angst og melankoli.

13. Lucius Cornelius Sulla (138-78 f.Kr.) var diktator i årene 82-80 f.Kr. og omdannet den romerske forfatningen i aristokratisk ånd. Det hentydes til "volds- og terrordomstolen" (*quaestio de vi*), men det er usikkert om Sulla var ansvarlig for denne.

Dermed hentet han med seg Phaedrus' tavler¹⁴ fra hyllen og førte meg umiddelbart til parken utenfor bymuren.

I,3. TURKAMERATENE NÅR SITT MÅL

Snart var vi ved den sommerlige parken, og der møtte vi Hugo, en student som velfortjent er kjent for sin gode tyske oppriktighet. Enda før vi hadde hilst på hverandre, ropte Philippus: – Å, så glad jeg er for å se deg! Du har aldri vært til besvær for noen, min Hugo, men nettopp i dag kommer du særlig beleilig. Han tok mannen i hånden og omfavnet ham. Men den andre ba sjenert om unnskyldning [3] og sa: – Nei, jeg kommer aldri beleilig for noen, og hvis jeg på noen måte griper forstyrrende inn i de seriøse gjøremålene deres, så tilgi at jeg er så klossete.

Han ville gå, men jeg tok ham i kragen og trakk ham av gårde til Philippi landsted, selv om han av en eller annen grunn gjorde motstand. Dette stedet er, uten å overdrive, så smakfullt innredet at man der kan oppleve hvordan naturen og kunsten har hatt kappestrid i oppfinnsomhet, uten at de i mine øyne har vist hvem som fortjente prisen. Likevel er det ikke lett å skildre alt det som jeg der kunne beundre og fornøye meg over. Men det er heller ikke hensikten å beskrive alt i minste detalj, for sinnet vårt var også stemt for andre nytelser. Vi fant et skyggefullt sted hvor vi pleier å nyte fridagen godt beskyttet mot solskinn og hete.

I,4. HVA SLAGS LESESTOFF ELLER SAMTALEEMNER HØVER SEG FOR ADELIGE Å FORLYSTE SEG MED?

Vi satte oss ned, behagelig som på gildebenger, og så sa Philippus: – Denne Phaedrus som jeg har her, har vært min fritidslesning de siste dagene. Han var keiser Tiberius' frigivne slave, en på alle måter lærd forfatter og en særlig vittig forteller. Han hadde en edlere karakter enn det som legges for dagen i de fleste av vår tids løgnehistorier, for ikke å si vår tids skamletter. Ved å lese slikt, kaster man ikke bare bort tiden, men også moral og karakter. [4] I dag regnes man visst som dikter så snart man på utuktig vis, og i så velformet latin som mulig, skriver om ridderes hemmelige kjærlighetshistorier og oppdiktete bortføringer av jomfruer. Den slags regnes som åndfullt bare det krenker den gode moralen!

Philippus ga flere argumenter av samme slag, men da ba jeg ham holde opp med sine beklagelser, ikke fordi han ikke hadde rett, men for å hindre at det ble enda mer bedrøvelig. I stedet burde han heller begynne å lese høyt fra Phaedrus,

14. Phaedrus (gr. Faidros) var en frigitt slave fra Makedonia som overførte fabeltradisjonen til latin i det første århundret e.Kr. Han er vår første skriftlige kilde til Æsops fabler. Phillipus forteller mer om ham nedenfor.

mente jeg. – Din formaning er berettiget, sa han, – selv om jeg aldri klarer å tenke på disse tingene uten forbitrelse. Men nå skal vi være muntre og ikke være moralpredikanter.

Deretter begynte han å lese, mens han gjentatte ganger flettet inn lærde kommentarer til teksten. Men snart begynte Hugo å avbryte ham, fordi Philippus etter hans mening gikk planløst fram. For nå hadde han tatt fatt på så seriøse saker at det ikke skulle så lite konsentrasjon til for å følge med. Selv hadde Hugo allerede lenge hatt vondt i hodet, og denne lidelsen kunne Phaedrus slett ikke befri ham fra. – Hvorfor, spurte Hugo, – tilbringer du ikke denne dagen med lystige historier og lar forelesningene dine ligge? Hvis dere ikke har noe underholdende stoff å bidra med, så skal jeg selv sørge for det!

– Så sant hjelpe meg Musene, ropte Philippus, – det er ikke noe jeg ønsker mer enn å vinne nettopp ditt vennskap, og det vil jeg oppnå ved å være din tilhører, nå da det ikke lykkes ved å være den som fortalte. Strø derfor utover i rikelig monn med vittige historier fra fabelsekken din av den slags som passer her i en hage. [5] Både jeg og min gjestfrie venn (jeg nikket samtykkende) kommer til å kaste oss begjærlig over det!

Da sa Hugo: – Vel, når du befaler og din dom som diktator ikke kan appelleres,¹⁵ så skal jeg følge din befaling ved å fortelle en fabel. Men vent hverken *bare* underholdning eller *ingen* underholdning. Dessuten kommer dere kanskje til å synes at fortellemåten min er enda mer fattigslig enn kappen min her (som han pekte mot), for denne fellen er snart helt hårløs og svekket av elde.¹⁶ Dermed spisset vi ørene i spent forventning og nysgjerrighet, mens Hugo støttet seg med venstre arm på gresset som på en liten pute og innledet som følger:

I,5. EN FABEL OM EN BONDE, OM DEM SOM GJENGJELDER VELGJERNING MED UGJERNING

Jeg har latt meg fortelle om en bonde som gikk til markedet, dit hans rivjern av en kone hadde sendt ham godt utstyrt med penger og forklaringer om hva han skulle gjøre på torget. For klokkelig å føye den arge konen, la mannen av gårde grytidlig om morgenen. Mellom landsbyen og byen var det en fryktinngytende skog full av farlige uhyrer. Da bonden nådde skogen, var han så opptatt med å huske alt konen hadde bedt ham å gjøre, at han mistet retningen. Snart hørte han en underlig

15. Bidermann bruker det spesifikke uttrykket *provocatio* i stedet for *appellatio* om muligheten for å appellere, og markerer også slik unntaket for diktatorer i romersk rett.

16. Hugo er ironisk: Æsop var etter tradisjonen en fattig slave med et stygt utseende. Bidermann signaliserer at Hugo vil fortelle i den æsopiske fabelens lavere stilleie, og antyder formens folkelige opprinnelse.

brumming og en fremmedartet klagesang. I begynnelsen bekymret det ham ikke, [6] men etter hvert ble han urolig og til slutt full av angst. Klageropene ble stadig høyere mens han gikk, og snart kunne han høre dem like i nærheten.

Sammendrag av bok I, kap. 6-15 (s. 6-22)

Ludvig Holberg gjenfortalte den fabelen som her er påbegynt, i *Moralske Fabler* (1751). Der står den som nr. 65 med tittelen "Fabel af Bidderman. Om Bonden, Dragen og Ræven". Holbergs versjon bygger på kapittel 6-17 hos Bidermann. Han utelot innledningen i kapittel 5 og forkortet det stoffet han kunne hente fra avslutningen i kapittel 16 og 17. Holbergs versjon (Samlede Skrifter, XVII, s. 71f.) gjengis her i sin helhet som et sammendrag av kapitlene I, 6-15:

"En Bonde hørte engang paa Veyen et ynkeligt Skriig som eens der var udi yderste Nød. Han forskrækkedes derover, og vendede sig didhen, hvor Lyden kom fra. Stedet var en Huule, som var tilsluttet med en Steen; da han nu var kommen gandske nær til Huulen, hørte han tydeligen disse Ord: Ach! er der ingen, som vil forbarme sig over en ælendig Fange, der uskyldigen er indsluttet udi dette Fængsel, hvor jeg maa omkomme. Disse Ord igientoges saa ofte og med en saa klagefuld Stemme, at Bonden blev bevæget til Medlidenhed, og tog sig for at redde Fangen. Dette skeede ved at bortvelte Steenen, som laae ved Huulens Indgang. Men, i Steden for en fangen Mand, maatte han med Forskrækkelse see en stor og fæl Drage at fremkomme, hvilken strax aabnede sin Mund for at opsluge Bonden, og derved at stille sin Hunger, som den udi nogle Dage havde udstaaet. Bonden faldt da paa Knæ, og med bevægelige Ord forestillede Dragen hvor ubilligt det var at handle saaledes med den, der havde reddet hans Liv og hvilken han var Taknæmmelighed skyldig. Dragen rystede da med Hovedet, og sagde: Hvad Taknæmmelighed? Den Dyd haver intet Sted blant eder Mennesker. Bonden sagde, at han derudi gjorde Mennesker Uret: Og, saasom udi det samme lod sig see en gammel Hest, bad Bonden at man maatte antage den samme til Dommer udi Sagen. Dragen lod sig dertil beqvemme. Men, da Sagen af Parterne med stor Veltalenhed var ud ageret, bifaldt Dommeren Dragen, visende af sit Exempel at Taknæmmelighed intet Sted havde blant Mennesker. Han igiennemgik sit heele Liv og Levnet, fortaalte, hvilke Tienester han havde gjort sin Herre, som nu udi Alderdommen lod ham omkomme af Hunger. Dragen takkede for den gode Dom, og derpaa aabnede Munden igjen for at opsluge Bonden. Bonden bad for sig paa nye, foregivende, at Hesten var en partisk Dommer, og, saasom man i det samme blev vaer en gammel maver Hund, appellerede Bonden til den samme. Dragen sagde da: Vel an, jeg vil maale dig Skiuppen fuld. Sagen blev derpaa ageret for den nye Dommer, hvilken med sorteste Farve afmaalede sin Herres Utaknæmmelighed, og derpaa confirmerede Hestens Sentenz. Disse tvende Domme styrtede Bonden udi yderste Fortvivlelse. Og havde han da strax blevet opoffret, hvis

en Ræv ikke havde ladet sig indfinde, hvilken forundrede sig over at see en Drage og en Bonde udi Selskab sammen, og spurdte om Aarsag dertil. Bonden fortaalte ham da hvad som var hendet, og bad Dragen at Ræven maatte dømme dem imellom, sigende, at han aldrig vilde bede oftere for sig, hvis Ræven var af samme Meening, som de tvende forrige Dommere. Dragen vilde længe saadant ikke tillade, dog beqvemmede han sig omsider dertil, saasom han var forvissset om en favorabel Dom. Efterat Ræven saaledes var antagen til Dommer uden videre Appel, tog han først Bonden tilside, og spurdte hvad hans Belønning skulde være om han kunde redde ham. Bonden lovede ham da fri Adgang udi hans Gaard med Hals og Haand over hans Høns, Kyllinger, Ænder, Giæs, etc. Da han havde faaet saadant Løfte beseget med Bondens Eed, begav han sig til Dragen, sigende: at han fast ikke tvivlede om Sagens Rigtighed, men det var fornødent, sagde han, for at fælde en grundig og lovlig Dom, at man maatte begive sig til Aastedet for at tage Huulen udi Øyesyn. De forføjede sig derpaa alle tre til Stedet, og, da de vare komne til Huulen, sagde Ræven: Den Beretning, som mig herom er gjort, kommer mig heel mistænkt for, thi jeg kand ikke see hvorledes denne Huule kunde imodtage en saa stor Drage. Da skal jeg vise dig, sagde Dragen, at det er gandske mueligt. Han krøb derpaa ind udi Huulen for at overbevise den vantroe Dommer. Men han var saa snart ikke kommen derind, førend Ræven gav Bonden Tegn at han skulde velte Stenen derfor igien. Dette skeede, og Dragen begyndte at jamre sig igien som tilforn, men forgiæves. Bonden forlod derpaa Ræven efter aflagde Taksigelse og Løftets Fornylse. Men, da han kom hjem, og eftertænkte dette skadelige Løfte, besluttede han saadant ikke at fuldbyrde, og, som han udi dette Forsætt blev bestyrket af sin Hustrue, bevæbnede han sig mod Rævens Ankomst, og imodtog sin Velgiører saaledes, at han neppe med Livet kom derfra. Ræven sagde da: Aldrig kand nogen Dommer slettere salareres. Ingen Historie tiener meere til Beviis paa Utaknemmelighed end denne. At Dragen havde Ret, derom kand min Rygg og Lemmer bære Vidnesbyrd. **Fabelen lærer at Velgierninger gemeenligen enten glemmes eller ilde belønnes.**”

Avslutningen av fabelen er en annen i Utopia. Dessuten kommenteres fabelen av de tre studentene på rammefortellingens nivå. Vi lar oversettelsen begynne der hvor bonden avlegger løftet til reven:

1,16. (UTEN TITTEL)

Men reven vendte seg mot bonden og sa: – Nå er det klart at jeg var lojal og frelste deg fra døden. Jeg skal ikke bruke ord på det som kjensgjerningene og utfallet viser. Hold ditt løfte like lojalt!

Bonden uttrykte sin grenseløse takknemlighet overfor reven. Siden dagens syvende time allerede var passert, overveide han om han nå skulle fortsette til byen

eller gå rett hjem igjen. Han oppdaget at alle pengene hans var blitt borte i kampens hete, og at solen var i ferd med å gå ned. Derfor bestemte han seg for å begi seg hjemover til konen. Mens han gikk hjemover, tenkte han på med hvilke ord han skulle forklare at han hadde snudd, for han kunne se for seg hennes evinnelige sukk og stønn. Han prøvde å finne en måte å dempe jamringen hennes på. [23] Mens han gikk slik og grublet, varte det ikke lenge før han var like ved gården.

Konen var blitt lei av å vente og var allerede i gang med å telle timer og minutter på fingrene. Og da hun forgjeves hadde tilbrakt en stor del av dagen med å vente på ektemannen, begynte hun å få en mistanke om at mannen hadde havnet på kroen et sted, og som med kvinner flest ble fantasien snart til sannhet, så nå holdt hun våpnene klar for mottakelsen.

Da mørket falt på, stod bonden ved porten og ropte at man måtte åpne. Konen var blant de første på pletten og sa til mannen, som fra før av var helt utmattet av den lange veien og redd for det verste: – Gid alle hann- og hunddjevler hadde tatt deg, din elendige drukkenbolt! Er det virkelig din mening å sette alt over styr og la ingenting bli igjen til meg og barna? Bonden skulle til å forklare, men konen slo ham i ansiktet, sparket den jamrende mannen og dro ham etter håret inn på kammerset. Bonden mente at konen var blitt forhekset eller i alle fall hadde gått fra sans og samling, men hun fortsatte å slå ham mens hun skrek og ville vite hvor denne vellystingen av en mann hadde sløst bort pengene. Mannen sverget på at hun tok feil, og at han overhodet ikke hadde vært i byen. – Men du skulle jo på markedet, ikke på kroen, din fyllebøtte! ropte hun.

Endelig fikk han med nød og neppe [24] i stand en våpenhvile, slik at han kunne fortelle om dagens fortredeligheter. Den stakkars mannen gjenga alt i tur og orden og kom til slutt til avtalen med reven, som altså innebar at reven snart hensynsløst ville ta for seg av fjærkreet deres. Da den arge konen skjønnte at hønsehuset stod i fare, ble hun aldeles rasende og slo ham nesten i hjel med alle mulige midler. Men etter å ha prylt ham lenge nøyde hun seg med å sperre ham inne på kammerset, sulten som han var etter vandringen, for at han kunne sove ut den rusen som stakkaren ikke en gang hadde drømt om.

Konen brakte høns og kyllinger i sikkerhet og lot en sterk og kraftig gårdsgutt holde vakt ved gården. Hun fortalte ham om avtalen som var inngått med reven, og gjorde rede for planen sin. Etter at vaktholdet var på plass, gikk alle andre til ro etter å ha fått kveldsmat.

I,17. (UTEN TITTEL)

Reven våket lenge, og da han hadde forlatt skogen i nærheten etter første nattevakt,¹⁷ kom han til gården like før midnatt. Han oppdaget at porten var ulåst, og at hundene ikke bjeffet, og lovpriste bonden for å holde ord. Reven listet seg forsiktig bort til byttet. Alt stod åpent. Stillheten ga ham mot, [25] og han tenkte at nå stod Paventia og Lubentia¹⁸ på hans side. Idet han brøt inn i hønsehuset, var tanken hans å sette et par velfødde høner til livs og så forlate stedet i all stillhet for å komme tilbake til overdådigheten når han ble sulten. Men der inne ble han løpende omkring uten å finne annet enn tomme bur gang etter gang. Gårdsgutten, som lenge hadde stått på lur bak døren, gikk nå fram og hilste reven som løp rundt, med et par lammende stokkeslag. Uventet hadde han gått i fellen, og nå angret han bittert sin egen ubesindighet: – Dette er min egen feil. Jeg visste jo godt at dette er lønnen for de største velgjerninger. Dette skulle jeg ikke ha erfart ut fra egen ulykke, men kunnet si på grunnlag av andres ulykke. På graven min bør det stå:

JEG HADDE FÅTT LEVE
 HVIS IKKE EN ANNEN
 HADDE FÅTT LEVE
 VED MIN VELGJERNING

Reven hadde knapt sagt dette før det tredje stokkeslaget kom susende over ham – og dermed lå han der død. Den katastrofen som han reddet bonden fra, hadde dermed framskyndt hans egen.

I,18. (UTEN TITTEL)

Etter dette smilte Hugo og sa: – Nå, kjære venner, var ikke dette en nydelig liten historie å få servert? [26] – Jo visst, svarte jeg, – stykket var så godt og velformet, at en Roscius¹⁹ burde framføre det og hele verden burde se det. For da ville menneskeheten få se et fullstendig naturtro bilde av seg selv. Det eneste som undrer meg, er at reven med sitt skarpsinn ikke hadde en anelse på forhånd om det bedraget som var i vente. Han kunne jo inngått en smartere avtale og fått hønene levert direkte til seg i skogen? Selv om bonden kanskje likevel hadde lurt ham da, ville han i det minste beholdt livet.

Philippus mente derimot at det lumske beistet her utvilsomt måtte bøte også for all annen svindel det tidligere hadde begått med ondsinnede baktanker: – Det

17. I nitiden om kvelden.

18. Paventia: Gudinne som verger barna mot plutselige skremsler. Lubentia: Gudinne for nytelse.

19. Quintus Roscius Gallus, den mest berømte romerske skuespilleren, levde i siste årh.f.Kr.

finnes tallrike andre fabler om reven, men la dem ligge. Men er ikke denne om hvordan den rådsnare fyren lurte ulven, virkelig latterlig?

Sammendrag av bok I, kap. 19-24 (s. 26-35)

De siste seks kapitlene i første bok inneholder fire mindre fabler (hvorav de tre første er gjenfortalt av Holberg etter Bidermann som henholdsvis nr. 17, 115 og 16 i Moralske Fabler). De fire fablene fortelles i sammenheng. (1) En bonde er på vei til markedet med sine varer. Reven legger seg på veien og later som han er død. Bonden stanser og forsikrer seg om at reven ikke er levende ved å slå ham to ganger med en stokk. Deretter kaster han reven på vognlasset for å gjøre nytte av revepelsen senere. Vel framme ved markedet oppdager bonden at varene er spist og reven forduftet. (2) Senere møter reven en ulv som undres hvorfor reven er så velfødd. Reven forklarer hvordan det gikk til og anbefaler ulven å gjøre det samme. Men det er viktig å ikke røre seg når stokkeslagene kommer, sier reven. Ulven følger revens råd, men kommer ut for den samme bonden, som har lært fra første gang. Han pryler ulven så dyktig at han knapt klarer å slepe seg inn i skogen igjen. (3) Reven lærer den sultne ulven isfiske: – Stikk halen ned gjennom hullet, vent lenge og vel til det svir kraftig, for da biter fisken, og rykk så kraftig til! (4) Den sultne ulven fanger et lam, som forsøker å overbevise ulven om at det er best å utsette måltidet: Man kan bli dårlig av å spise for mye, og det er bedre å vente til appetitten er større og til lammet har vist ulven hvor resten av sauene holder til. Ulven vurderer hvert argument nøye, men konkluderer med å nyte måltidet der og da.. Etter at den siste fabelen er fortalt, slutter første bok av Utopia med disse linjene:

Slik fortalte vi hverandre skiftevis den ene historien etter den andre, helt til det ble kveld og både solen og sulten drev oss mot et lett aftensmåltid. Vi mente vi burde adlyde dem, og gikk hjemover igjen styrket og oppstemte til sinns. Vi lovtte hverandre at vi ville vende tilbake til samme sted og samme underholdning neste dag, og for å befeste løftet ga vi hverandre hånden.

[36]

Utopia av Didacus Bemardinus. Annen bok

II,1. SPASERTUR OG UNDERHOLDNING NESTE DAG

Natten gikk og dagen kom med nye vitser og historier. Vennene mine ventet knapt på at dagen var begynt og stod foran døren min da den første solstrålen skinte inn. Det var til avtalt tid, og de nøyde seg ikke med å føre meg, men nærmest dro meg

av gårde. Philippus ga beskjed om at det skulle bringes formiddagsmat ut til oss i lunden, slik at fornøyelsen kunne vare desto lenger og vi kunne være der til sent på kveld.

Da vi kom til stedet vårt, hengte vi kappene over noen grener og la oss ned i gresset. Vi tidde ikke lenge. – La oss innbille oss at dette er Askralunden, sa Philippus, – og Musenes hager, liksom ved Hestekilden,²⁰ hvor også fuglene dikter. Hør bare hvordan de synger! – Ja, la dem syng, istemte Hugo. – Og disse melodiene til dobbeltfløyter av lik lengde med lyse og mørke toner²¹ skal vi akkompagnere med våre historier. – Kan ikke du begynne, sa jeg. – I dag kan du gjøre ferdig den sinnrike veven du begynte i går. – Nei, mine historier ble avsluttet [37] samtidig med dagen, innvendte Hugo. – I dag er det Philippus som står for tur! Men Philippus pekte på meg og sa: – Hva med han da, som overalt har ry som *far til vitser og morsomme historier*.²² Han har jo fanget fullt av historier og munnen full av ord. Du ser på øynene at han leter i erindringen, og at det er like før han skal slippe løs en fortelling. Så sett i gang, sa Philippus. – Vi lytter! – Godt, svarte jeg, i dag er du vår vert og du befaler. Jeg føyer meg. Hør nå etter!

II,2. REISEN TIL UTOPIA

Etter at jeg i ikke få år hadde viet meg til mine kjære studier og elskede kamerater uten å være blant de dovne, og skoletiden gikk mot slutten, bestemte jeg meg for å trekke hånden tilbake fra ferlen²³ for å se fremmede land og andre slags folk. De hjemlige traktene kjedet meg. Men for ikke å vandre ut i det blå helt på egen hånd, bestemte jeg meg for, hvis jeg kunne, å få noen av skolekameratene mine til å bli med. Jeg innviet derfor mine kjære venner Georgius og Antonius i planene, og da det viste seg at de gikk med lignende tanker, [38] var det ikke vanskelig å overtale dem. Hjemme pakket vi alt som kunne bli nødvendig på reisen, og bega oss deretter i vei. Tanken var å vandre gjennom Kimmerernes²⁴ land for å bli kjent med andre folks skikker.

20. Allusjon til "Hippokrene kilde", dvs. Hesiods dikterkall. Navnet Hesiod tilskrives en av de eldste greske tekstsamlingene fra det syvende eller åttende århundret f.Kr. Ifølge tradisjonen var Hesiod født i Askra i Boiotia og fikk besøk av Musene og ble kalt til dikter da han var sauehyrde ved Helikons berg.

21. *Tibiae pares dextrae et sinistrae*, to fløyter eller oboer av lik lengde, er et uttrykk Bidermann antakelig har fra Donats kommentar til Terents' *Andria*, hvor det er opplysninger om musikken til førsteoppføringen. Instrumentene ble holdt i hver sin hånd, slik at to toner kunne spilles samtidig.

22. Etter Catull, 12, 9.

23. Skjult sitat fra Juvenals satirer, I, 15. Skoletiden er over, altså er Bemardinus russ, ikke kandidat. Ferlen (lat. *ferula*), en kort stokk, var strafferedskap i latinskolen.

24. Se note 30.

II,3. MØTET MED DEN STAKKARS FREMMEDE

Om ettermiddagen tre dager etter avreise kom vi inn i en skog. Der møtte vi en ung mann i fillete og flengete klær, men av ansiktet hans kunne jeg se at han var av fornem byrd. Jeg henvendte meg til denne medtatte unge mannen og sa: – Vær hilset, fremmede,

fortell, hvilken kant av verden kommer du fra?

Går veien din her?

Hvor går den videre?

*Av hvilket folk er du? Hvor har du ditt hjem?*²⁵

Finnes det fredelige og velordnede stater også andre steder i verden?

Den unge mannen jamret seg, og etter noen dype sukk brøt han ut i voldsom gråt. Jeg antok at jeg hadde skremt ham, siden vi var i et område hvor røvere gjerne overfalt de reisende. Derfor sa jeg beroligende: – Hva frykter du av oss, unge mann? Tro oss, vi er helt annerledes enn de som lever av et blodig håndverk. Og bortsett fra det, må du innrømme at selv ikke den mest grådige røver vil kunne lokkes av eiendelene dine, for *som tomhendt vandrer vil du synge, selv overfor en røver!*²⁶ [39] – Tal, oppfordret jeg, – hva dreier dette seg om? Da ropte han med klagende stemme:

*Å, fly fra det grusomme land, ja fly fra den grådige kyst*²⁷

Dermed fortsatte han å gråte enda heftigere. Men jeg sa: – Hva er det du snakker om? Hva er det man har gjort deg? Fortell nå og etterlat oss ikke lenger i uvisshet! Da sa den unge mannen: – Så hør da, hvis dere så gjerne vil, hvilken ulykke jeg har vært ute for.

Sammendrag av bok II, kap. 4-24 (s. 39-79)

Dermed begynner Corsicus, som den unge mannen viser seg å hete, å fortelle en historie som varer gjennom hele Annen bok, uten at vi får vite mer om reisen til Bemardinus. Historien til Corsicus begynner som en bearbeiding av annen dags femte fortelling i Dekameronen av Giovanni Boccaccio. Corsicus er av fornem byrd og fra Tyskland. Som handelsreisende besøker han Utopia, hvor han tar inn på et herberge. Godtroende går han på markedet uten å skjule tegn på rikdom, blant annet en pengepung.

25. Dette er en vev av delvis modifiserte Vergil-sitater. (Holberg benyttet veven i *Første levnetsbrev*, delvis også i *Niels Klim*.) Bidermanns kilder er: Linje 1 (*Quibus orbis ab [in] oris*): *Aeneiden*, 1,331; linje 2 (*Hac iter est?*): *Aeneiden*, 9,321; linje 3 (*Qua te, porrò [Moeri], pedes?*): *Eclogae*, 9,1; Linje 4 (*Qui genus? Unde domo?*): *Aeneiden*, 8,114.

26. Etter Juvenal, X, 22.

27. Etter *Aeneiden*, 3, 44.

En velkledd pasje kommer i snakk med ham på gaten og klarer halvveis å overbevise ham om at han har en ukjent kusine i Utopia, en fornem dame som tar seg nær av at Corsicus har valgt et herberge framfor å bo hos slektninger. Corsicus sier ja til invitasjonen og blir mottatt med et overdådig gjestebud. Han tømmer begeret flere ganger, stemningen blir mer fortrolig, og Corsicus spør "kusinen" hvordan det har seg at hun har havnet alene her i dette landet. Hun svarer ikke selv, men en gammel mann ved bordet gir svaret i løpet av en hel liten "sjørøverroman" som er innskutt i Boccaccio-novellen. Når denne fortellingen endelig er slutt, er Corsicus svært beruset. Han føres til gjesterommet, og dermed er vi tilbake i Boccaccio-novellen: Corsicus vil late vannet, åpner en dør og faller ned i en kloakksjakt, som han kommer seg ut av på gatenivå, tilgriset og uten klær. Han roper og vil inn igjen, men nå er gjestfriheten forsvunnet, og ingen "kusine" vil vedkjenne seg ham. Pengene er tapt. Han gjemmer seg i et pakkehus, men blir oppdaget av noen banditter som planlegger et gravrøveri og tilbyr ham å være med. Først hjelper de Corsicus å heise seg ned i en brønn, så han kan vaske seg. Han blir heist opp igjen av noen intetanende vektere som i mellomtiden har jaget bandittene på flukt. Corsicus flykter og finner et par av bandittene igjen. De tar ham med til en kirke hvor en erkebiskop nylig er lagt i sarkofag, åpner marmorlokket og lar Corsicus være den som kryper ned og plyndrer den avdødes ring og smykker. Bandittene står utenfor og tar imot tyvegodsset, inntil de skyver lokket på plass og lar Corsicus være innesperret sammen med liket. Der ligger han til resten av bandittene (noen prester hos Boccaccio) kommer for å røve graven uten å vite at det allerede er gjort. En av dem kryper ned, og Corsicus griper tak i beinet. Skremt av "dødens favntak" løper bandittene vekk, og nå er graven åpen. Dermed kan Corsicus flykte fra Utopia.

Ved avslutningen av historien hans er vi ikke tilbake i Annen boks reiseskildring. Utopia har i stedet en brå overgang til den ytre rammefortellingen, som samtidig danner avslutningen på Annen bok. Fra og med Tredje bok får vi derimot høre mer om de to reisekameratene Georgius og Antonius, men her reiser de ikke sammen med Bemardinus, derimot med Philippus, til et vesentlig annerledes skildret Utopia. Annen bok slutter slik:

II,25. (UTEN TITTEL)

På en natt fikk jeg dermed rikelig kjennskap til utopierne. Jeg skjønte at det var best å flykte derfra uansett hva som skjedde med eiendelene mine, for ikke mer å måtte kjempe med så mange livsfarer. Dagen lysnet, byportene ble åpnet, og jeg forsvant ut halvnaken. Senere tigget jeg meg til disse bondske fillene for å ha noe å ha på meg. Bortkommen og sulten er jeg, men nå har den nådige Gud ført meg til dere. Hvis dere heller vil oppleve det enn å la det bli med frykten, så reis dit, dere også!

Ingen av oss var blitt trette, hverken jeg av å fortelle, eller Hugo og Philippus av å høre på slike historier. Men da det var tid for mat, og det ble meldt at bordet allerede var dekket, holdt vi inne med historiene for en liten stund.

[80]

Utopia av Didacus Bemardinus. Tredje bok

III,1. ET VEGETARISK MÅLTID – OG BEGYNNELSEN PÅ EN NY HISTORIE

Det var et godt og langt fra fattigslig måltid Philippus serverte sine gjester, for med eddik og salt spiste vi retter som passet til årstiden og stedet: Her var salat av form som jorden kan gi, små lakoner, krusete kappadoker, hodesalat, haresalat og vill bladsalat, videre røtter av klokkeblomst, dyrket endivie, kapers, små bønner, ha- gesarsaparille, asparges og artiskokker hvor fruktene eller hodene var overøst med olje så de glinset. Her fantes kort sagt alle grønnsaker, heller ikke brønnkarse var uteglemt. Selv Kyros²⁸ ville her ha funnet noe som tiltalte ham. Etter at vi hadde forfrisket oss med maten og toårig rødvin, ble vi mye mer pratsomme enn om formiddagen, og vi trakk oss inn i skyggen av skogholtet. Her ba Philippus meg, som han uttrykte seg, om å “veve ferdig veven” som jeg hadde “lagt renningen til” samme morgen. [81]

– Nei, hør nå! svarte jeg, – nå befaler jeg deg å begynne å veve av ditt stoff! Nå er det din tur. I går var det Hugo, og i dag har jeg ført an. Du har sørget så godt for det legemlige velbehaget til gjestene dine. Nå gjenstår det at du også med ord nærer gjestene dine, så vi kan si at du ga nytelse til både ører og ganer. Philippus forsøkte først å innbille oss at han ikke hadde ordet i sin makt, men dette gjorde han med en så spak stemme, at det virket som han var redd for at vi skulle ta unnskyldningen på alvor. Det viste seg også snart at denne “umælende taleren” slett ikke manglet ord. Straks også Hugo hadde gitt ham et lite vink med hånd og hode om at det var umulig å trekke seg, begynte han etter gammel skikk med ordene “Måtte dette vorde godt, gunstig, lykkelig og heldig”,²⁹ og så gikk han i gang med å underholde oss hele resten av dagen med den historien som følger nå.

28. Antakelig Kyros II av Persia, som regjerte årene 585-529 f.Kr. og grunnla det mektige perserriket.

29. *Quod bonum, faustum,...*, tradisjonell retorisk opptakt med holdepunkt i bl.a. Cicero: *De divinatione*, I, 102.

III,2. OM FEDRELANDET OG SKIKKELSEN TIL DEN FORDRUKNE, SOM ER ET UTTRYKK FOR BYENS ÅND

Jeg reiste en gang inn i Kimmerernes³⁰ land, hvor det som kjent er et dystert mørke og hvor natten fødes,

... hvor ingen stjerner stråler

og Føbus' firspann aldri kom inn,

hvor kun den nakne angst hersker over skyggene

og hurtige gjenferd i klangløst sus fyker om kapp hele natten.³¹

[82] La meg gjøre dette helt klart for dere ved å si: Dette var et opimiansk³² år, det var i festrusens måned, det var endog den dagen *Dårskapen*³³ med trompetskrall har utbasunert som sin egen. Nøyaktig hvilken time på dagen det var, lot seg ikke fastslå, for et solur var ikke å se.

Foran bymurene (til det som var landets hovedstad) møtte jeg denne dagen en mann. Allerede de vinstenkede føttene hans røpet hva han alltid tenkte på, for de ravet under fuselen og kom ofte ut av kurs. Over skuldrene hang en kort, blå kappe. Det uklippede hodet var dekket av en lang, tykk manke som sikkert ga rikelig med skygge i solskinn. En bonde kunne man se at det var, et medlem av den laveste pøbel. Hadde han vist ansiktet, ville det ha vært fullskapens maske. Den slappe nakken bar med nød og neppe hodet. Det så ut som om han var på leting etter et leie på bakken og en pute i skitten. Vel fortjent, dersom ønsket ble oppfylt!

III,3. ENDA ET VARSEL OM EN ALT ANNET ENN EDRUELIG BY

Jeg spurte meg selv forundret om alt dette var et emblem for folket som på avstand skulle skildre byen for dem som nærmet seg, og med ett bilde vise hvor forrykt det gikk for seg der inne. – Men muligens, sa jeg til meg selv, – er denne mannen den eneste som har gått fra forstanden, slik at han nå søker et tilfluktssted for sin drikkfeldighet, landsforvist fra måteholdets by? Dermed vandret jeg et lite stykke

30. *Cimmerii*: et nomadisk rytterfolk i Krim-traktene. Mytologisk (Homer): et folk ved verdens grense. Etter tradisjonen fra Ovid levde kimmererne i det ytterste mørke, jf. *Peder Paars*, III,3,47f: "Hos de Cimmerier, hvor Solens straal er ej/ Igiennem tycke Luft har kundet bane Vej", med Justesens note til Ovid, *Metamorphoses*, XI, 592 og 594.

31. Vi har ikke funnet sitatets kilde.

32. Dvs. et svært godt vinår. Romerne brukte uttrykket om kvalitetsvin. Adjektivet *opimianus* er avledet av navnet Lucius Opimius (romersk konsul år 121 f.Kr. sammen med Quintus Fabius Maximus Allobrogicus), men minner også om *opimus*, 'fet', 'rik', 'fruktbar'.

33. Bidermann framhever selv dette nøkkelordet med versaler og bruker det greske ordet MORIA framfor det latinske *stultitia*. Det samme hadde rennessansehumanisten Erasmus Rotterdamus (1466-1536) gjort i essayet *Moriae Encomium* (Dårskapens lovtale, utgitt i 1511).

til og [83] nådde snart byporten. Her ble jeg anropt av en drukkenbolt av en vokter som feststemt og bedugget tiltalte meg:

*Hvem og hva landsmann er du? Hvor har du foreldre og hjemstavn?*³⁴

Jeg svarte først som det falt meg inn, men da han skjønnte at en gresktalende portner var noe nytt for meg, sa han: – Vet du ikke, unge mann, hvilket folk du befinner deg hos? De skjønne kunster må deponeres hos portvaktene, for det er ikke tillatt å bringe dem lenger enn til bygrensen. Hvis den slags skulle vise seg på Forum, straffes det umiddelbart med ostrakisme.³⁵ Også jeg var en gang besjelet av kjærlighet til dyden, da jeg uforvarende trådte inn i denne byen. Man stilte meg for retten, fordi jeg hadde tilegnet meg lærde kunnskaper. Areopagen³⁶ fant meg skyldig og bannlyste meg for tre år. Da jeg endelig hadde sonet straffen, beordret de meg som vaktpost her, for at jeg skal avlære mine kunster og tilpasse meg folkets seder. I seks år har jeg strevd for å drikke meg beruset to ganger om dagen. Men selv om jeg nylig har kunnet kalle meg utlært i denne skolen, vil man ikke gi meg borgerrett, for ennå hender det at greske ord pipler ut av meg. De foretrekker at jeg pimper som en greker heller enn at jeg taler som en greker.³⁷

[84] Da jeg spurte ham hva byens borgere helst yndet å beskjeftige seg med, svarte han lakonisk: – *Fyll, Fråtsing og Spill*.³⁸ Hvis jeg ikke kunne styre dette trespannet, rådet han meg til å holde meg unna Sirkus. For her ville bare den slags kunster betale seg og ingen andre fag³⁹ vinne folkets bifall. – Ja, drukkenskap er det eneste vi verdsetter. De edru og de avholdende blir ilagt avgifter. Se deg for hvor du går, dersom du skulle være en bokvenn! For selv *berømte og velkjente diktere leier nå en badeanstalt i Gabii eller bakerovner i Roma*⁴⁰ etter at de ikke lenger kunne mane bort sulten med et dikt.

34. Homer: *Odyseen*, 1, 170. Siteres på gresk i originalen. Her etter Østbyes norske oversettelse.

35. Ostrakisme var landsforvisningsdommen i den atenske bystaten, med potteskår (gr. *ostraka*) som stemmesedler.

36. Aristokratenes rådsforsamling og domstol i Aten.

37. Romerne betraktet fortidens greske kultur som forbilledlig, men samtidens grekere som umoralske og degenererte.

38. "Potatur, Estur, Luditur" – byens hovedlaster framheves med store forbokstaver av Bidermann. Ordrett står betegnelsene som verb: 'man drikker, man spiser, man spiller'. *Ludere* kan også bety 'more seg'.

39. *Factio*, kan også bety et lag og en farge blant fire (hvit, rød, blå, grønn) ved romernes populære hesteveddeløp. Ordspillet blir da at utopierne bare vil spille på det nevnte trespannet.

40. Juvenal, 73. Gabii var et kursted øst for Roma, sør for Tibur (Tivoli). De to nevnte næringene var arbeid for slaver eller frigitte, og derfor et sørgelig fall for en dikter.

Sammendrag av bok III, kap. 4-9 (s. 84-98)

Philippus tar seg inn i byen og havner med en gang midt oppe i voldsomme karnevalsloyer med et fargerikt oppbud av groteske masker. I folkemengden leter han etter de to vennene som skal motta ham i Utopia, Lucius og Annius, og prøver å finne dem på et avtalt møtested. Han tror han finner dem da han møter to maskerte unge menn, men de behandler ham som en fremmed og demaskerer seg ikke. Grepet av angst trekker Philippus kården, men de er ubevæpnede og byr ham i stedet å avgjøre kampen med terningspill (som i antikkens Roma kun var tillatt under saturnaliene). Spilletts forløp skildres i detalj, med nøyaktig gjengivelse av hva terningkastene viser. Philippus taper spillet. Da pengene hans er i forvaring hos to reisekamerater som ble borte for ham før ankomsten til byen, kan han ikke gjøre annet enn å be for sitt liv. Han får ikke svar, men omringes av flere maskerte menn, som spotter ham og trekker ham av gårde. Til slutt føres han inn gjennom en port, hvor han frykter å møte sin egen domstol og bøddel. Han skriker så høyt at alle vinduer i nabolaget åpnes og folk kikker ut. Men innenfor porten kaster kidnapperne maskene og viser seg å være nettopp Annius og Lucius.

III,10. FIENDENE VISER SEG Å VÆRE VENNER (AVSLUTNINGEN)

[...] Da de endelig sluttet å le av meg, hilste de meg godmodig og hjertelig velkommen og trøstet meg på hver sin måte. De ledet meg gjennom et atrium til en stor, herskabelig sal (det var faderhuset deres) og ba meg først om forlatelse. Så fortalte de at grunnen til påfunnet deres var at de visste at et par unge adelige nettopp denne natten var blitt enige om å fange et bytte som de ville holde for narr neste dag.

– Jeg fryktet straks, forklarte Lucius, at det ville bli deg som skulle tilfredsstille spottelysten deres, og at de i mangel av noe bedre ville trekke deg fram som en syndebukk på *Fyllerusens scene* for å muntre seg med dine tårer. Jeg vet nemlig med hvilke utholdende bestrebelsers utopierne bringer ofre til sin egen avsindighet, og det gjelder særlig når de kan jakte etter en fremmed besøkendes blod, en som de ikke behøver frykte hevnen fra.

– Vel, svarte jeg, – for å hindre at jeg ble ofret av en annen, ville du selv skjære halsen over på meg! Gjør det noen forskjell for meg hvem det er som hiver meg på alteret? Kunne noen fiender ha tilintetgjort meg mer grusomt enn menneskevennligheten deres har straffet meg?

III,11. (UTEN TITTEL)

Men Lucius sa: – Nå spøker du bare! Tenk bare på hva som hadde skjedd hvis disse jegerne hadde fanget deg. Senest i går var det to unge menn som falt i hendene på dem, og som siden vedvarende har vært utsatt for fornærmelsene deres. [99] Skjønt

ærlige ansikter og edel karakter talte til deres forsvar, fanget de dem i et bakhold, grep dem med makt og bandt dem som fanger etter at de hadde gått seg vill i skogen utenfor byen. Nå holder de dem i lenker inntil de har tenkt ut en intrige og kan føre dem fram i full offentlighet. Men nok om det, la oss nå høre, hva gjør du her, du som har kommet reisende til oss så mutters alene?

Jeg sukket dypt da dette minnet meg om ulykken, og sa: – Fri meg fra å gjennomgå denne lidelsen på nytt. Etter det uventede tapet av mine to kjære kamerater har jeg også mistet meg selv.

Sammendrag av bok III, kap. 12-18 (s. 99-112)

Philippus forteller at han opprinnelig hadde to reisekamerater med seg fra Tyskland, men de tre kom bort fra hverandre da han falt ned i en dyregrav i en skog før ankomsten til byen. Historien om hva som skjedde nede i dyregraven, og hvordan han kom seg opp igjen og videre til Utopia, gir anledning til en rekke sammenkjedede anekdoter om kamp med ulv eller bjørn. Enden på historien er at Phillipus når fram til en landsby og derfra kommer videre til hovedstaden:

III,18. OM HVORDAN PHILIPPUS KOM SEG TIL UTOPIA, OG OM DRIKKFELDIGHETEN DER (SISTE DEL)

[...] Lucius sa: – Jeg forstår at din reise fulgte en uheldig stjerne, men jeg frykter at reisekameratene dine har hatt større uhell. [113] Du har jo i hvert fall funnet oss etter at du mistet dem. Men de på sin side har kanskje ikke vært så heldige å finne gjestfrihet, men er muligens på leting etter deg og kommer bort fra hverandre mens de leter. Jeg ønsker heller for dem at de kommer ut for villdyr enn at de blir gjort latterlige på drukkenskapens teater. I tre hele dager vil nemlig disse Bacchusorgiene rase og overskygge alt annet, og i denne tiden vil du oppleve hvordan det hele tiden blir gjort vold mot edrueligheten. Dag og natt drikkes det. Drankerne våre sover ikke en gang rusen ut, men tar en “ennå ikke fordøyd påfugl”⁴¹ med seg til neste fest og drikker seg beruset til nykterhet. Dette er en ny teknikk som selv en Apicius⁴² forundret ville ha innrømmet at han ikke kjente.

– Kjære bror, innvendte jeg, – det er jo folk som en sekspotters Cicero og en

41. Dvs. en overdådig rett. Juvenal, 1, 1, 143.

42. Marcus Gabius Apicius, berømt gastronom i det første århundret e.Kr. under keiser Tiberius, også kjent som en ranglefant i sin samtid.

nipotters Torquatus du beskriver, og en gjenoppstått Piso, som ifølge Plinius⁴³ drakk uten avbrudd i to hele dager og like mange netter. Kan du virkelig trekke fram noen som er mer tørre i halsen enn disse skremmebildene? Da lo Annius av meg og sa: – Du er virkelig på villspor! De du snakker om, er for avholdsfolk å regne, sammenlignet med våre drankere her.

Sammendrag av bok III, kap. 18-41 (s. 113-149)

Dette er innledningen til et muntert gjestebud for Philippus som varer ut Tredje bok av Utopia. Vennene veksler på å fortelle hverandre historier om drikkfeldighet og festing, mens de selv nyter vinen med måtehold og spøker elegant med hverandre. De blir også underholdt av tjenere, som de befaler å framsi parodiske oder og satiriske epigrammer. Tjenerne skildrer matorgier med romersk litteratur som forbilde. Midt i det hele (kap. 21, s. 117) innvender Philippus:

– Men si meg, Lucius, er hele tjenerskapet ditt diktere? Da svarte han leende: – I disse dagene har jeg befalt tjenerne å tale guddommelig og poetisk, men når drikkebrødrenes årsfest er over, må de vende tilbake til sin naturlige stand og uttrykke seg som vanlige dødelige.

Tredje bok slutter med at Annius forteller en siste munter historie, og i Fjerde bok, kap. 2, bryter vennene opp fra gjestebudet fordi et karnevalsopptog er i anmarsj ute i gatene. Første kapittel skildrer situasjonen i den ytre rammefortellingen.

[150]

Utopia av Didacus Bemardinus. Fjerde bok

IV,1. VENNENE OVERNATTER I DET FRI FOR MORO SKYLD

Mens Philippus fortalte dette, var det kommet til det tidspunktet på dagen da det begynte å bli kveld. Han mente at vi måtte begynne å tenke på hjemveien og hjemkomsten. – Nei, det vil vi ikke tenke på, sa Hugo. – Nå når himmelen er så klar, vil vi spasere sammen med deg hele natten igjennom. – Virkelig, spurte Philippus, her får du jo hverken mat eller søvn? – Vi har ikke kommet hit for å sove, innvendte Hugo, – men for å spasere og ikke minst for å samtale! – Og nettopp det vil vi gjøre,

43. Dvs. den romerske forfatteren og naturfilosofen Plinius d.e. (23-79 e.Kr.) i den encyclopediske *Naturalis Historia*, kapitlet om berømte drikkebrødre i 14. Bok. Det er ikke den kjente Cicero som nevnes der, men hans sønn av samme navn. Plinius omtaler også Novellius Torquatus, en av keiser Tiberius' drikkebrødre, og Lucius Calpurnius Piso.

sa jeg. – Himmelen er skyfri, månen lyser klart, og i stedet for mat kan vi nyte historier. Også den spanske adelen finner fornøyelse i å promenere i natteluften når dagens hete hindrer dem i å begi seg ut i det fri under solen.

– Vel, sa Philippus, hvis dere absolutt vil ha det slik, må dere takke dere selv for at dere ikke får et ordentlig måltid, og takke meg for den kalde maten som jeg sørger for. Vi har ikke noe annet å spise enn restene fra frokosten, men vi mangler ikke salat [151] og vin og vitser og all verdens morskap, hei, hå!

Tjener! Falerner-vin, den gode, gamle!

Fyll nå begrene med den tørre vinen

*slik herskerinnens lov Postumia befaler!*⁴⁴

– Mangler det ikke vin, mangler det ingen ting, mente Hugo: – Vinen betyr alt, for nå om sommeren er det bedre å drikke enn å spise. – Men jeg vil heller nyte resten av Philippi historie enn Falerner, sa jeg. Deretter spiste og drakk vi raskt det som var å få, og begynte spaserturen med Philippus i midten. Philippus fortsatte den påbegynte historien slik:

IV,2. FORTSETTELSE AV DEN FORRIGE HISTORIEN

I det samme hørte vi klapping fra en stor menneskemengde utenfor huset og at den muntre galskapen var i gang. Lucius befalte straks at årsaken til den store jubelen skulle undersøkes. Tjeneren forklarte at adelsfolkene nå vendte tilbake fra jakten med byttet. – Dette er hva jeg fortalte deg om, min venn. Nå må vi skynde oss dit og være tilskuere til den største av alle de tåpeligheter som jeg vet de kommer til å iverksette. [152] Dermed reiste vi oss fra det rikelige måltidet og ilte sammen med en hel hær av stedets tjenere til *Dårskapens sirkus*.⁴⁵

IV,3. MASKEOPPTOGET

Vi var bare så vidt kommet utenfor huset til Lucius og inn i den nærmeste arkaden, da vi fikk øye på de som var opphav til latterbrølet. Men vi ønsket ikke å slutte oss til halen på opptoget, og løp i stedet til side og fram gjennom et lite smug. Dermed kunne vi snart lure oss inn på et sted i rette tid, hvorfra vi kunne la øynene flakke fram og tilbake i et lystig veddeløp mellom fronten, sidene og alle rekkene i *Dårskapens* opptog.

Om hundrede tunger jeg hadde, hundrede munner

44. Catull, 13,5 og 27,1. Postumia er vertinnen i det gildet Catull forteller om, *magistra bibendi*. Falerner-vin var fra Campania (lat. *Falernus ager*). Vinen var berømt blant romerne og ble besunget av bl.a. Horats.

45. Originalen har “ad STULTITIAE Circum properamus”.

og dertil en stemme av jern, var jeg aldri i stand til å skildre i ord alle Lemurene og nevne med navn monstrene i alle deres arter.⁴⁶

En hærskare av messingblåsere marsjerte fram og oppildnet resten av opptoget med heroisk tamburrammel. Rundt omkring i hele opptoget var det fakkelbærere som gjorde hva de kunne for å belyse alle og gjøre natt til dag med faklene sine. Forbauset spurte jeg Lucius: – Er det bare noe vi innbiller oss, kjære bror, eller er det virkelig et bryllup etter gammel ærverdig skikk som vi her har foran oss? Hva skulle ellers denne folkemengden være her for? Hører du ikke hvordan de bakerste roper *Talassio*,⁴⁷ hvordan de ubehersket skråler *fescenninske*⁴⁸ vers? [153] Hvordan har det seg at så mange danser ringdans
og mens månen står høyt over oss på himmelen
leker de muntre og glade
og tramper kyndig i den stampede jord etter takten?⁴⁹

IV,4. DE SAMMES NARRERI

Lucius dultet borti meg, lo av den fremmedes – min! – enfoldighet, og sa: – Ja, det er nemlig *Stultitia*⁵⁰ og ikke en jomfru de har giftet seg med, og som de nå verdiger med denne forstilte gledes teatraliske prakt. For du tror vel ikke at jeg først i dag har lært utopierne å kjenne? Jeg har lenge visst at de aldri har vært så vise at de ikke skylder *Moria*⁵¹ noen lærepenger. Se på dem! Det er ingen av dem man kunne tro var en Jupiter som man kunne vente at en *Minerva* sprang fram av hjernen på.

IV,5. DE UNGE SATYRENE

Mens Lucius bemerket dette, nærmet det seg tre særdeles høyvokste unge menn. Ansiktene hadde de omskapt med tynne masker av pergament. I holdning og vesen var de ville skogvesener, og de var kledd i løkgrønne lodne drakter, mens *en avkvistet pinje fikk lede hånden og støtte skrittene*.⁵² Jeg trodde jeg så titaner eller i det minste de siste overlevende av dem *som tre ganger prøvde å sette Ossaberget på Pelion*⁵³ for å erobre himmelen. [154]

46. Fritt etter *Aeneiden*, 6, 625ff.

47. Arkaisk romersk festrop når bruden førtes hjem. Mening og etymologi er usikker.

48. Løsslupne spottevers med opprinnelse i romerske bondebrylluper, hvor de antakelig skulle besverge og avverge det onde. Genren er en mulig forløper til latinsk satire og komedie, og ble forbudt på Horats' tid.

49. Vi har ikke funnet sitatets kilde.

50. Dårskapen (lat.).

51. Dårskapen (gr.). Se note 33.

52. *Aeneiden*, 3, 659.

53. Vergil: *Georgica*, I,281.

– Og vi er jo ikke bedre enn Astyanax,⁵⁴ Annius, sa jeg, – når bare synet av disse Hektorer kan sette oss en skrekk i livet. – Selvfølgelig, – bekreftet han, og du blir jo en maur, når du stiller deg ved siden av disse getuliske kolossene.⁵⁵ Se på det kunstige skjegget der, svanehammen, påfuglhalen, hele “opptoget av dødsmasker”⁵⁶ Jeg lyver hvis ikke de bærer mer av Dårskapen enn de bærer masker. – Det er jo de samme, sa jeg, – som jeg så ved ankomsten, en fordrunken bande som ble hengende langt etter de andre. Nå slutter de seg til for å drikke seg en ny rus etter å ha blitt tørste for annen gang.

IV,6. JAKTLAGET

Deretter kom det en tett folkemengde i følge med
*jaktens ryttere, de utvalgte menn blant ungdommen
med stormasket garn, med fangnett og bredbladet spyd
og hundekobbel trengte de seg vilt fram.*⁵⁷

Blant dem kunne jeg se en som red på en elefant høyt over hodene på de andre. Han hadde gyllent hår ned til skuldrene, og løvefellen som hang ned fra ryggen, fikk ham til å se ut som en ny Herkules. Da jeg i tillegg la merke til at han bar koger [155] og holdt en bue i venstre hånd, priste jeg redeligheten til Annius og husket jakten han hadde snakket om.

IV,7. DEN FORDRUKNE BONDEN SOM VAR FANGET SOM ET VILT DYR

Jeg ivret etter å få se hvilket bytte de hadde med seg. Da oppdaget jeg plutselig fire kappadokiere⁵⁸ bakerst i opptoget som fornøyde slepte etter seg et nett med en mann inni. Det dreide seg helt klart om en bonde som var mer død en levende. Gjennom maskene i nettet kunne vi lett se at det var den samme som jeg nylig hadde sett i beruset tilstand. Vi antok at dette var jaktbyttet, og skyndte oss å slutte oss til opptoget, hvor vi

*løp gjennom tilskuermengden mot den visse latter og la
vår vei midt gjennom byen, hvor natten den sorte,*

54. Hektors sønn. Henspiller på *Iliaden*, 6, 467ff, hvor den lille sønnen blir redd faren i rustning.

55. Metonymisk for elefanter. Getulene var berbere. Uttrykket forekommer i Juvenal-sitatet i kap. 10 nedenfor.

56. Som uttrykk for “maskeopptoget” velger Bidermann *imagineum pompa*, betegnelsen på et liktog. Ordet for masker er *imagines*, ikke *larvae* som ellers. Det var et privilegium hos romernes høyeste embetsmannsslekter å oppbevare masker (*imagines, ius imagineum*) av forfedrene i sitt atrium. Ved en likferd ble disse maskene båret av statister kledd i forfedrenes embetsdrakter – se f.eks. Tacitus, *Annales* IV, 9. Bidermanns uttrykk konnoterer noe uhyggelig og tomt i opptoget.

57. Delvis sitat fra *Aeneiden*, 4, 130ff.

58. Folket i romernes østligste provins i Lille-Asia.

*flyr rundt oss og hyller oss inn i sitt mørke.
Hvem kan skildre i ord denne natt og dens morskap?*⁵⁹

IV,8. ET ORDRIKT, MEN INTETSIGENDE SVAR

Til høyre for meg gikk en ung mann. Lucius merket seg at han ikke bar våpen. Derfor så han kjekt på ham og spurte: – Kan du forklare meg hva all denne tåpeligheten skal bety? Hvem er dette viltet som Diana her har sendt dere, [156] eller til hvilket kjøttmarked er det dere umennesker akter å bringe dette villsvinkjøttet som offer? Straks begynte da denne mannen, for å gjøre det klart for oss at han var dikter, å fortelle alt helt fra begynnelsen i billedrike vers:

*Da de kom frem til fjellenes høyder og veiløse villmark,
sprang plutselig villgjet fra åsene, jaget fra klippene ned.
Det løp fra en annen kant hjorter avsted over åpne sletter;
de samlet i flukt sine støvede flokker idet de la fjellene bak seg.*⁶⁰

Til dette føyde han flere hjemmesnekrede vers og fortsatte med å skrike ørene våre fulle inntil vi var trette av ham og straffet av ham på verst mulig måte. Vi takket ham for tjenestene hans og ba ham avholde seg fra å anstrenge seg ytterligere. Dermed var vi endelig ferdige med hans lange dikt og fjernet oss fra ham uten å ha forstått hva som foregikk, men glade over å merke at han ikke hadde klart å ødelegge ørene våre helt.

IV,9. EN AV DE MASKERTE ANTENNER ET SKJEGG

Men vi var knapt ti skritt borte fra ham da en annen yngling kom imot oss,
*... en som kom ut av mørke skyer
innhyllet i en drakt som skjulte ham i en kunstig natt;*
[157]

*Gjennom to ørsmå gliper kunne han bare såvidt speide ut;
han hadde en fakkell og en flammes osende åndedrag i hånden
og syntes å søke en eller annen midt blant de tusen.*⁶¹

Da han oppdaget oss, ble han stående foran oss og løfte fakkelen forskende opp i ansiktet på den ene etter den andre. Idet han uforsiktig førte fakkelen like forbi dunet på haken til Annius, tok håret fyr. Det *veldige skjegg lyste opp og ga røklukt*

59. Etter *Aeneiden*, 2, 359ff, men med omskrivninger ('latter' for 'død', 'morskap' for 'død og begravelse') av Vergils beskrivelse av Trojas tilintetgjørelse og Aeneas' flukt.

60. *Aeneiden*, 4, 151ff.

61. Vi har ikke funnet sitatets kilde.

*ifra seg.*⁶² Annius likte ikke dette og gikk løs på den uforsiktede Diogenes⁶³ for å straffe tapet av den smule skjegg han hadde, med neven. Lucius holdt den rasende tilbake og ropte: *Tenker du ei på de folk i hvis land du fant bo?*⁶⁴ Kan du ikke tilgi denne kynikeren en så liten urett? Vi er alle snart døde, hvis du ikke uten hevsnak aksepterer at man har svidd av skjegget ditt! Dermed lot Annius i det minste være å slå, men han beholdt sin mørke mine inntil den andre trakk masken opp i pannen, tilkjennega seg som Hermius og ba om tilgivelse for den uaktsomt påtente brannen.

IV,10. DEN FORDRUKNE BLIR SPOTTET OG HÅNET

Deretter omfavnet han både meg og Annius [158] håndfast og åpenbarte fortrolig for oss hvorfor i all verden utopierne oppførte seg så narraktig.

– Tronfølgeren vår⁶⁵, fortalte han, – *han som før red på den svarte ryggen til det getuliske udyret*,⁶⁶ ble grepet av lyst til å more seg. Flertallet blant adelen sluttet seg til ham, og han forlot byen med et stort følge av trosuler.⁶⁷ Flokken har nå i to dager moret seg med begrene utenfor byen. Da vi i dag holdt på å pakke sammen og avslutte den morsomme sirkusleken, så vi en bonde som Bacchus hadde vært altfor sjenerøs mot.

Han så ut som en som hadde prøvd å leske sin brennende tørste lever med ublandet most, og dermed uforsiktig hadde kommet seg over fra Ceres' til Bacchi domene. Han lå utstrakt under en bladfull eik og lignet mer en død enn en sovende. Vi styrtet om kapp og hulter til bulter bort til ham og omringet ham, og en dro ham i beinet, en annen rev ham i håret, og en tredje noe annet for å vekke villdyret. Da vi skjønnte at alt var forgjeves, og at mannen ikke viste det minste tegn til å røre på seg, fikk Dorylas en idé til hvordan vi på en fortreffelig måte kunne holde denne fordrukne Endymion⁶⁸ for narr. Dermed løftet vi ham opp fra bakken og brakte ham, som hverken visste hvem han selv eller vi var, [159] i prosesjon til det fyrstelige

62. *Aeneiden*, 12, 300f.

63. En av de mange anekdotene om den kyniske filosofen Diogenes fra Sinope (4. årh. f.Kr.) er meddelt av navnebroren Diogenes Laërtios (VI, 41): Han "gikk med en lampe om dagen, og sa "jeg søker et menneske".

64. *Aeneiden*, 4, 39.

65. *Princeps iuventutis*, ordrett 'ungdommens fører', var en tittel Augustus ga sine to adoptiv sønner Lucius og Gaius, formelt som ledere av de yngste årgangene av "riddere", men de var de nærmeste arvingene til keiserdømmet. Siden ble det en fast betegnelse på en keisers eldste sønn.

66. "Getuliske udyret", dvs. elefanten, se kap. IV,5 og 6 ovenfor. Delvis sitat etter Juvenal, 10, 158.

67. "Trosuler" var i den eldste romertiden en betegnelse på riddere, men ble senere et spottenavn for "spradebasser" og "moteløver".

68. Endymion var i gresk mytologi en yngling som sov en evig søvn i en hule i fjellet Latmos i Karia. Han var elsket av gudinnen Selene (månen), som besøkte ham når hun ikke lyst.

slott, for der å gjøre bonden til konge for en dag. Bli nå med til folkeforsamlingen hvis dere har lyst, og bruk stemmen deres til å krone vanviddet. Jeg lyver ikke – dere vil få se noe som det blir rikelig å oppleve og å le av. – Gjerne, svarte Annius, – som medborgere har vi stemmerett.

IV,11. BONDENS FORVANDLING TIL FYRSTE

Snart var vi ved slottsporten og tok oss inn beskyttet av nattemørket og vågemotet vårt. Da tronfølgeren var blitt mottatt i midten av tronsalen, befalte han først sine folk hva han ønsket skulle skje med bonden, og fra alle sider kom alle

tjenerne løpende om kapp for å lyde hans bud;

hele palasset gjenlød av alskens larm.

Noen pyntet med dynger av utsøkte purpurputer

som knitret av gullbroderi, og tykke lag av tepper,⁶⁹

noen utsmykket rommet, andre kom med store mengder gull og sølv til dette uvanlige narrespillet. Kort sagt, spisesofa, forheng og seng strålte av fyrstelig praktlyst.

Så ble bonden omsider viklet ut av den flettede likbåren, mens han ennå var bevisstløs av rusen. Den grove kappen og den plebeiske underkledningen ble skiftet, og etter hvert ble resten av den bondske skitten og usmakeligheten fjernet. [160] Hele hårmanken ble bundet opp og snørt sammen i en elegant knute. Siden han ikke hadde skjegg, benyttet man det vanlige kunstgrepet med et sterkt lim og et svært løsskjegg. Resten av ansiktet ble forfalsket med fremmede farger.

Utsmykket på denne måten ble han lagt i seng på et fyrstelig leie. Ved siden av ham la man gullinnvirkede klær og alt som kunne kledd selveste Jupiter eller ha smykket Juno. Man satte ringer på fingrene hans, armbånd på armene og pyntet ham fra øverst til nederst med andre klenodier som ville ha vekket beundring selv blant de som er vant til slik prakt.

IV,12. (UTEN TITTEL)

Nå mente man at stykket på det nærmeste var klart til oppføring. Bare bondens søvn og beruselse forsinket det hele. Derfor fikk to unge adelige som oppgave å holde øye med det som skjedde med mannen, gjennom sprekken ved døren, som man lot stå på klem. Så snart han våknet, skulle de gi tegn til alle andre om å komme og bivåne det som skjedde. Mens disse vokterne passet nøyte på ved døren, ble vi underholdt av musikk som trakk oss inn i sin tryllekrets. Orkesteret hadde fått i oppdrag å stå utenfor fyrstens kammer for å underholde ham og gi sødme til søvnen.

69. Statius: *Thebaiden*, 1,515ff.

IV,13. MUSIKK OG FLUER PASSER DÅRLIG SAMMEN

Men da skjedde det noe uhørt latterlig som fikk musikkens sødme til å forsvinne. [161] Blant sangerne befant det seg en viss Galba, som ikke var noen dårlig sanger, og som ikke sang uten behag, men han var nokså gammel og hadde derfor dårlig syn.⁷⁰ Etter at han hadde sunget dyktig en stund til musikkens toner, var det ikke en sikade som blandet seg inn, som i tilfellet Eunomus,⁷¹ men en flue som holdt ham for narr. Den satte seg tilfeldigvis ned øverst på notearket, men Galba så ikke at det var en flue, og trodde det var lang note⁷² som fylte to takter. Derfor trakk stakkaren pusten dypt som for å gjøre seg klar til et krevende og virtuost parti, og begynte å synge en lovsang ved å stemme i med stor kraft og anspennelse. Uten å fatte hvorfor denne fullstendig upassende tonen ble sunget, vendte de andre seg straks mot Galba med harme blikk og skjelte ham hoderystende ut for å være et esel. Galba ga ikke etter, men pekte med fingeren på notet for å bevise at han hadde sunget alle takter nøyaktig etter forskriften. Men da fløy fluen forskremt opp for å unngå berøringen. Galba forstod misforståelsen og rødmet dypt, mens alle andre omkring ham gikk over fra sang til latter.

Etter at musikken forstummet på denne måten, gikk enhver etter sitt behag til andre sysler. Mange kastet seg over vin og vinbegre, mange ropte på terninger og terningbegre. Sammen med Hermius og et mindretall av de mer fornuftige trakk vi oss tilbake til palassets indre gemakker, [162] hvor bord stod dekket med fornemme og lekre retter, slik at vi enten kunne glemme at det var natt, eller snart falle i søvn.

Sammendrag av bok IV, kapittel 14-27 (s. 162-188)

Philippus, Annius og Lucius er blant "de mer fornuftige" som trekker seg tilbake til palassets innerste gemakker i ventetiden. Blant dem er også Hermius ("skjeggtenneren" fra opptoget som hadde vært med i jaktlaget) og Dorylas (med ideéen til den grove spøken med bonden). Gjennom natten underholder de unge adelige hverandre med anekdoter og dikt på samme måte som i gjestebudet i Tredje bok. Den lengste historien (kap. 19-27) fortelles av Dorylas, og her bygger Bidermann på Dekameronen (III,2) av Boccaccio. Det siste som skjer før denne underholdningen avbrytes av at bonden våkner, er at Lucius befaler en av de oppvartende pasjene å dikte spontant:

70. Navnet kan henspille på Servius Sulpicius Galba (3 f.Kr. – 69 e.Kr.), som i en alder av over 70 ble utropt til ny keiser etter mordet på keiser Nero og selv ble myrdet etter et års regjeringstid.

71. Henviser til en statue i den greske kolonien Lokroi (Locri) i Sør-Italia, hvor sangeren Eunomus er avbildet med en sikade sittende på lyren. Statuen er omtalt av den greske historikeren og geografen Strabo (ca. 63 f.Kr. – ca. 24 e.Kr) i *Geographica* VI, 1, 9.

72. Ordspillet er *musca*: flue, versus *musica*: musikktegn, note.

IV,28. NEROS GYLNE SPISESAL (INNLEDNINGEN)

Mens Dorylas hadde disket opp med disse og et par andre ganske spøkefulle historier, hadde vi rent glemt både tidspunktet og at natten gikk, inntil vi merket at dagslyset nærmet seg og snart tok voldsomt til og lyste opp hele palasset. Min venn Lucius ville gå og sove, men jeg sa: – Hva skal nå det være for noe? Er utopierne dagsovere? Jeg ser jo at her rangler man hele natten. [189] – Ja, det er åpenlyst, svarte han, – at denne forvandlingen har vi lært av Neros kjøkken ved å studere den gylne spisesalen hans, og huset hans, som skulle overgå himmelen. Hvis du har lest din Tranquillus,⁷³ skal du også få høre pasjen min diktet om det – han kan ikke la være å tale som en gud. Deretter ga han et vink til pasjen og bød ham å opptre som poet på stedet. Denne var vant med å tilfredsstillte alle sin herres ønsker og begynte muntert.

Deretter følger et langt ironisk-satirisk dikt (s. 189-90) som i høystemt poesi og med alle detaljer hentet fra Suetons keiserbiografier (se note 73) skildrer Neros luksuriøse palass med spisesal i gull og med utstrødde perler på gulvet. Diktet forvandler spisesalen til et stjernebilde i de himmelske sfærer, uoppnåelig for menneskeheten, men i nærheten av gudene, hvor Nero sitter alene og drikker, fordi ingen lenger vil spise sammen med den "jernharde verten".

IV,29. ETTERAPING AV ANTIKKENS PRAKT

Lucius avbrøt pasjens poetiske ekstase og befalte ham å diktet i et annet metrum som tillot ham å fabulere friere i resten av skildringen.⁷⁴ Pasjen var rede til alt og avventet knapt befalingen før han fortsatte som følger:

*Hvis dere føler trang til Neros virksomme netter
eller dagene hans fulle av lediggang,
da kom bare til oss! For hvis Nero, han som
vi fordum hadde som lærer, skulle komme
hit fra hisset, hvorfra ingen får komme tilbake,
så kunne han gå i lære hos oss. Trengs det bevis?
De har dere selv gitt, og dere gir dem igjen!⁷⁵*

[191] Dorylas holdt ikke ut tjenerens velkjente spydigheter lenger. Han reiste

73. Sikter til Sueton (Gaius Suetonius Tranquillus) og hans keiserbiografier, *De vita Caesarum* (ca. 120 e.Kr.). I kapittel 31 om Nero beskrives hans *Domus aurea*, "det gyldne hus". Suetons beskrivelser er kilde til det diktet som Bidermann nå legger pasjen i munnen.

74. Det første diktet var på heksametre, det episke og satiriske versemålet, men pasjen går nå over til hendekasyllaber (elleve-stavelersvers), ett av bl.a. Catulls foretrukne i den lettere genren. Linjen "hit ... tilbake" i Bidermanns dikt nedenfor er muligens etter Catull 3,12.

75. Etter Bidermanns egne epigrammer.

seg for å straffe frekkheten hans med en ørefik. Men pasjen dukket litt og unngikk slaget. Deretter spilte han – til enda større munterhet – hele det teateret som utopierne i disse dager oppførte. Vi lo så det gjorde vondt og vi nesten revnet av latter.

IV,30. SKUESPILLET MED BONDEN SOM IKKE KJENNER SEG SELV IGJEN

Mens denne komediantspøken pågikk, kom den ene ilende av de to tidligere nevnte ynglingene som ble beordret til å holde vakt. Han meldte at bonden var våknet, og at han nå geberdet seg ustyrtelig komisk. Vi sprang alle ivrig opp med det samme. I flokker løp vi til det farseaktige skuespillet med Stertinius.⁷⁶ Vi så at plassene var opptatt ved alle innganger til sovegemakket. Noen stilte sin nysgjerrighet ved å kikke gjennom smale spalter i bjelkene, andre måtte nøye seg med fryden for øret når de på avstand hørte bondens latterlige samtale med seg selv. Jeg følte det som jeg var innadoptert i Sullas familie som en “Felix”⁷⁷ fordi jeg kunne se litt av det som utspant seg. Da jeg stod like ved dørens forheng, kunne jeg se hvor vanskelig det var for den bondske sjelen å finne seg til rette i det praktfulle slottet.

Da han endelig hadde sovet ut rusen fra sin siste fyllekule, kikket han omkring seg [192] med øyne som var formørket av tung sovesyke, og med det samme han oppdaget den uventede prakten i sovegemakket, ble han full – ikke av vin denne gangen, men av forundring. Han gned seg med pekefingeren i øynene, som for å fjerne en hinne av grønn stær, og kikket omkring seg enda en gang, og en tredje gang – men han så fortsatt det samme. Stiv av skrekk holdt han fast i sitt underlag og merket at han lå i en seng, *hvor han brisket seg med prektige tepper og støttet seg til en elfenbenstrone*.⁷⁸

Heller ikke nå trodde han sine egne øyne. Oppskaket knuget han sengeklærne, som var av koisk musselin. Han grep etter omhengen og berørte det tyriske purpurstoffet. Da han kjente på myggnettet, var det en vev av rene sølvtråder. Nå syntes han alt gikk rundt for ham, og han grep etter sengestolpene og reddet seg fra et truende fall med skjelvende hender. Med nakken bøyd bakover oppdaget han dermed himlingen – den skinte i rent gull. Han så nærmere på veggene, som var prydet med elfenben. Han vendte blikket mot gulvet, og

*her ser han en prakt han ei heller ventet. For glans
flommet fra oven, og flisene, som speilet luften,*

76. Ukjent stoisk filosof, karikert i Horats' satire II,3. Lat. *stertere*: snorke.

77. “Nå var jeg heldig!” sier Philippus med disse ordene. Den romerske diktatoren Lucius Cornelius Sulla (se note 13) kalte seg “Sulla Felix” fordi han mente seg begunstiget av lykken. Til barna sine oppfant han navnene Faustus og Fausta, som er synonyme med “felix”.

78. Statius: *Thebaiden*, 1,525.

viste et prangende gulv. Der stråler gulvet med bilder i rikt vekslende kunstferdighet og overgår med forunderlige nye mønstre Asarota.⁷⁹

[193] Bonden ville forlengst ha skreket høyt, hvis ikke det ene underet etter det andre hadde gjort ham helt stum. Uansett hvor de uerfarne øynene hans vandret, overalt møtte det ham

... både forgylte dørøverliggere og mauretanske dørposter
og strålende marmor med brokete årer
eller elfenben eller edelsten som var verdige til å pryde en finger
eller kunstverk fra gamle mesteres hånd.⁸⁰

IV,31. (UTEN TITTEL)

Da sa han: – Hva er dette? Hvor i all verden har du sendt meg, skjebne? Er dette virkelig det skyggefulle stedet som jeg valgte meg i går, *hvilende under den bredkronede eikens skygge*?⁸¹ Eller er jeg ennå så beruset at jeg tror jeg ser det som bare er innbilning? Nei, jeg er virkelig våken, og det er ikke ett eller annet gjøglebilde som Morfeus narrer meg med.

Igien forsøkte han å fjerne tåken fra øynene med hendene, men da så han at fingrene hans var besatt med ringer og en edelsten som glødet i funklende innfatning, og han oppdaget at begge armer var besatt med armbånd. Han kunne ikke noe sted på kroppen se et eneste tegn fra sitt tidligere liv. Slik begynte han å overveie om han var blitt en annen, at han ikke lenger var seg selv, for han søkte forgjeves etter hjemmets beskjedenheter, [194] og sengen manglet sin sivmatte og hånden sin fattigdom.

Lammet av angst oppdaget han ansiktet sitt i en speilblank marmorplate overfor seg. Han trodde lenge det var en fremmeds ansikt, for samme sted så han et langt skjegg og hår som var knyttet sammen på issen. Ingen av disse kjennetegnene stemte, så vidt han kunne huske, med hans egen person. Men da han ikke så noen andre der som det kunne være bildet av, sa han likevel: – Hva er nå dette, har jeg mistet ansiktet mitt også, sammen med mitt jeg?

Samtidig begynte han å føle seg selv med høyre hånd på issen, og sannelig, *det*

79. Statius: *Silvae*, 1,3,53ff. "Asarota": mosaikk av fjærkreknokler, hummerklør og fiskeskjeletter. Ifølge Plinius (*Naturalis Historia*, XXXVI 184) et påfunn av mosaikkmesteren Sosos fra Pergamon. Slik mosaikk er bevart bl.a. i Vatikanet.

80. Statius: *Silvae*, 1,3,35f-49-47. Ifølge Plinius var seder-arten Citrus fra Mauretania den mest kostbare tresorten.

81. Vergil: *Eclogae*, 1,1. Bidermann har forandret bøk (*fagus*) hos Vergil til eik (*quercus*) i samsvar med sitt eget kapittel IV, 10 ovenfor.

*krøllete håret var bundet i en knute.*⁸² Så strøk han seg forsiktig med venstrehånden over kinnet, som før hadde vært glatt og skjeggløst, og her

stod et fryktelig skjegg fram som en plutselig skygge:

Haken hans var skrekkinnjagende, og det tette tilgrodde villniset

*et bolverk som neppe kunne gjennomtrenges av barbariske lanser.*⁸³

Han ble blekere enn buksbomved og sa: – Ulykke, nå har du endelig fullstendig beseiret meg og ikke levnet meg noe av hele meg selv! Og når jeg nå ikke kan kjenne meg selv, skulle jeg ikke forsøke å stå opp av sengen og prøve om ikke min kone, barna og noen av gårdsguttene ennå kjenner meg?

Dermed begynte han å lete etter [195] bondefillene og tiggerklærne sine, dvs. den grove underkledningen og den blå kappen, de tykke buksene⁸⁴ av loete ull, de slarkete gamasjene og resten av det skitne utstyret han hadde tatt på seg dagen før. Men i stedet for fillene fant han gevanter i ren purpur, en attalisk⁸⁵ brystduk, leggvarmere vevet av kinesisk ull, sandaler av garvet hud og en gullkjede som kunne vært røvet fra en konges hals.

IV,32. DE SMISKENDE HOFFTJENERNE HOLDER BONDEN FOR NARR

Vent nå ikke en skildring av hvordan han videre forholdt seg! All slags vannvidd som bare drømmer kan mane fram, alt som galskap avstedkommer eller som vrøvles fram i rus – han gjorde det hele. Og imens hadde vi en stor fornøyelse av å skue hver minste teatraliske gest hos denne Roscius.⁸⁶

Vi var alle blitt instruert i hvordan hver av oss skulle forholde seg i de ulike situasjonene som kunne oppstå. Plutselig hørte vi ham rope på en viss Tranio⁸⁷ – antakelig en gårdsgutt – som om han ville ham noe. Etter dette ropet gikk fire ungdommer, som var beordret til dette, inn til ham og hilste ham med høflige ord og underdanige håndkyss, som var han deres konge og fyrste. Kort sagt forstilte de seg på alle mulige måter. Den ene kledde ham innerst med en musselin-skjorte,

82. Vi har ikke funnet sitatets kilde.

83. Vi har ikke funnet sitatets kilde.

84. Bidermanns ord *femoralia*, som her er oversatt med “bukser”, er ikke klassisk latin. Det er avledet av *femur*, “lår(bein)”. Holberg benytter samme latinske nyord når han i *Første levnetsbrev* forteller at huslæreren hos slektningen Otto Munthe i Fron moret seg over å la elevene la buksene falle når han skulle gi dem ris eller stokkeslag.

85. Dvs. gullinnvevet, en oppfinnelse som tillegges Attalos 3. av Pergamon, som var konge fra 138 f.Kr. Merk ellers hvordan Bidermann i denne setningen skaper kontrast-paralleller til alle elementer i forrige setning.

86. Kjent romersk skuespiller, se note 19.

87. Tranio er navnet på den ene av slavene (tjenerfigurene) i komedien *Mostellaria* av Titus Maccius Plautus (ca. 254-184 f.Kr.).

den andre draperte mykt silkestoff omkring ham, [196] den tredje pyntet ham med vevde benklær, og den fjerde trakk milesiske sandaler på føttene hans. En stilte et vaskevannsfat og en annen en sølvkrukke foran ham, mens en tredje helte over litt kanelduftende vann. Så rakte den ene ham en serviett til å tørke seg i, den andre en kam til å re seg med og den tredje et speil til å speile seg i.

IV,33. (UTEN TITTEL)

Bonden, som var målløs over så mye tjenestevillighet, spurte seg selv hele tiden hva denne uvante prakten skulle bety. Dette måtte være de gamles vakre Tempe⁸⁸ og den skyggefulle elysiske lund; han så ikke annet enn himmelske ånder som lot så yndige ord strømme mot ham, og som viste et stakkars lite menneske en slik energisk vennlighet. Men da en av dem også skulle til å legge et kjede om halsen på ham, fikk han det plutselig for seg at han kom til å lide en elendig død og dingle i et gullrep. Skjelvende tryglet han dem om å ikke svike ham:

– Kjære gjestfrie venner, sa han, – ikke gjør dette straks, men forklar meg i det minste først hva jeg har gjort galt. Hvis jeg har fortjent å dø, så skal jeg ikke si et ord til det. Men det plager meg å ikke vite hvilket feiltrinn som har brakt meg hit. Så lenge jeg var våken, har jeg i sannhet alltid holdt fingrene fra å stjele, for å unngå å komme i berøring med repet. Hvis jeg ennå sover og har stjålet fra noen i drømme, så vent da i det minste med denne halsskruen til jeg våkner!

[197] De andre protesterte og bad ham om å ikke si noe som var under hans verdighet. Han var jo deres konge og hersker som de alltid hver morgen oppvartet og tilbød sine tjenester her i sovegemakket. Da innvendte han at han tvert imot var bonden Menalcas,⁸⁹ og at de ikke skulle ta feil: Han var en sønn av foreldre fra fattige kår. Alt han rådde over, var en festegård og en smule mager jord. Men dette overhørte de bare, og selv om han ikke ville høre noe av det, overlesset de ham med grove løgnehistorier: Det måtte ha vært en drøm, mente de, som plutselig hadde rystet fyrsten voldsomt. Eller kanskje var det byrden av bekymringer som var blitt for stor til å bære, og som for en kort stund hadde gjort at han mistet seg selv av syne? Kunne han ikke huske hva han med stor omtenkksomhet hadde foretatt seg dagen før? Da han spurte hva dette var, svarte den ene:– Det var at du ga meg tusen philipper⁹⁰ mens du ga ham et gullkjede, ham der borte en perserhest og ham en hest av innenlandsk avl.

Menalcas nektet for at han husket dette. – Likevel forstår jeg nå hvor forrykt

88. En dal i Thessalia, kjent for sin skjønnhet.

89. Et hyrdenavn i Vergils tredje *Eclogae*.

90. Gullmynt preget av Filip II av Makedonia (382-336 f.Kr.).

jeg var, da jeg ga dere slike ting! Gi meg nå alt tilbake, for dere vet jo at forrykte folk ikke kan gi noe bort. Men tjenerne påstod at han nettopp dagen før var ved forstanden, og at han først nå hadde begynt å fantasere. Og det var ikke vanlig at sinnssyke ga bort noe, heller ikke at åndsfriske mennesker forlangte gaver tilbake. [198] Nå var det bedre om han satte seg på kongetronen, for syk som han var, måtte han vente på Machaonene,⁹¹ som kunne helbrede åndsforstyrrelsen hans.

IV,34. LØGNEHISTORIENE TIL DE FALSKE LEGENE

I det samme forsvant en tjener ut og kom snart etter tilbake med en hel hær av mennesker som han utga for å være leger. De nærmet seg ham bekymret og stilte seg ærbødig omkring ham. En tok hendene hans, som han først kysset underdanig, og la dem mot hodet hans. En annen løsnet trøyen og undersøkte brystet. En tok venstre arm og følte pulsen, den neste inispiserte ansiktsfargen. Det fantes ikke en som ikke lot som han undersøkte ett eller annet. Deretter stakk de hodene sammen og erklærte samstemmig sin mening: at en altfor høy kroppstemperatur hadde ført til at blodet var blitt varmt. Dette hadde så ført til forvirring i hodet, slik at fyrsten ikke lenger visste hvem han var, og trodde han var en annen. Selv om denne åndsformørkelsen foreløpig var svak, ville det ikke forundre om han med et slikt sydende blod fortsatt kom til å fantasere om enda mer vanvittige ting. Likevel ville han lett kunne overvinne sykdommen hvis han forsøkte å fordrive dette tungsinnet fra brystet ved å hengi seg til nytelser og luksus. Dermed ville han snart besinne seg igjen, og den inntrufne forhekselsen ville helt forsvinne. Da bonden bare måpte av forbauselse, forordnet de at man nå skulle sørge for alle mulige slags forlystelser som kunne tjene til å oppmuntre ham.

Uten å nøle gikk man i gang, [199] skyndte seg, løp ut og inn, og gjorde alt klart før man visste ordet av det: Naturleger tilberedte sine salver, farmasøyter sørget for sukkerpiller, og urtekremmere kom med sine blandinger, alt sammen i full fart. Man skulle tro at et helt bronsekar fra Cosmus⁹² ble ødslet i kampen mot det ene menneskets vanvidd. De påbød også at det måtte musiseres, men vel å merke med musikk som kunne overgå Orfeus, beseire Amphion og triumfere over Arion.⁹³

91. I *Illiaden* av Homer er Machaon, sønn av Asklepeios, en lege som deltar på gresk side i kampene ved Troja.

92. Cosmus var en kjent romersk parfymemaker. Hans luksuriøse bad i bronsekar omtales av Juvenal i hans 8. satire.

93. I *Ars poetica*, 394 nevner Horats i sammenheng med Orfeus sagnet om Amphion, som med spill og sang fikk steinene til å legge seg selv på plass i murene da han grunnla Theben. Arion er en gresk dikter (ca. 600 f.Kr.) som var kjent som opphavsmannen til dithyramber, dvs. ekstatisk sang og dans til ære for Dionysos.

Plutselig er det en hel skare der, og med klare struper, klimprende plektre og honningsøte vers begynner noen å la ordene tone, andre å røre lyren og slå lutten⁹⁴ i edel kappestrid. Det var harmonier som kunne innta selv de uøvde. Da bonden syntes dette var mye bedre enn den kjedsommelige gamle hyrdefløyten til Meliboeus,⁹⁵ spurte han om det ble spilt musikk for ham ofte. – Ja, selvfølgelig, daglig faktisk, var svaret, og han pleide å glede seg enormt over det. Så spurte han forbausset hvorfor han da ikke kunne huske det, og tjenerne sa: – Det er jo nettopp det som er typisk for denne lidelsen, at den *senker det forgangne i elven Lethe*.⁹⁶

IV,35. DEN GALE SOM LETTE ETTER HODET SITT

– Men la meg nå fortelle hva som nylig hendte naboen min Virbius. En eneste kvartkaraffel med honningvin hadde tatt så hardt på at han i to dager trodde at han var uten hode. Stakkaren løp omkring og lette i hver eneste [200] krok av huset etter hodet sitt. Vi så med egne øyne hvordan han støvet omkring i gatene, på plassene og gjennom hele byen, og hvordan han gråtende overfalt enhver, enten det var noen han kjente eller ikke,⁹⁷ og tryglet dem om å vise ham hodet sitt.

Mens noen bare lo av det komiske forlangendet, var det andre med bedre forstand som viste medfølelse, for de skjønnte at han led av en sykdom. Og hvis en rørte hodet hans og spurte hva nå dette kunne være som han holdt med hendene, var svaret snart at det var et dueslag, snart et fluebol. Men dette vanviddet fikk vi snart drevet ut av ham, da det lyktes oss å *åpne en åre i armen*⁹⁸ og – da blodet var løpt ut – å uskadeliggjøre galskapen. I dag er han fortsatt i live og er en rådmann som styrer over byen med stor klokskap. Denne mannen var det Bacchus som gjorde latterlig inntil dårskap, en annen var det drømmer, og andre igjen andre årsaker.

Den ene tjeneren var knapt ferdig med sin historie før en annen begynte på en ny:

IV,36. OM HVORDAN GALE KURERES FOR FLUER OG ANDRE VRANGFORESTILLINGER

For litt over ti år siden traff jeg en svært lærd ung mann som all lesingen eller melankoliens sorte galle hadde forstyrret med de underligste ideer. En tid trodde

94. Med den greske *barbiton* (i originalteksten), som også var en lyre, men dypere stemt, kan Bidermann ha tenkt på lutten (fra hans egen tid).

95. Hyrdenavn i Vergils *Eclogae*.

96. Fritt etter Ovid: *Tristia*, 1,8,36. Drakk man av Lethe i underverdenen, glemte man sitt forrige liv.

97. Linje fra Petronius: *Satyrica*, 112. Se note 100.

98. Etter Juvenal, 6,46, som skriver “en for blodrik åre”. Bidermann skriver *vena media*, den store blodåren i albueleddet, og markerer dermed at det dreier seg om årelating.

han fullt og helt at det var kvekkende frosker i hjernen hans, snart at mårer hadde tatt bolig i øynene hans, [201] snart at svaler hadde bygget rede i nesene, snart biller i ørene, snart enda mer forrykte ting som han standhaftig trodde på og fortalte.

Vennene hans benektet det imidlertid og hevdet med de klareste argumenter at den slags kimærer ikke kunne frambringes i hjernens terrarium. De ba ham om å ta til fornuft og ikke ta livet av seg ved å fostre så forferdelige fantasier. Men ikke desto mindre, *slik lød beslutsomt hans ord, og urokkelig var han.*⁹⁹

Men en klok lege skjønnte at det her dreide seg om en alvorlig sykdom av den slags som skal behandles med bløff. Han la et plaster over øynene på mannen og stoppet nese og ører igjen med propper, dekket hele hodet med en bandasje og forordnet at pasienten skulle holde sengen en viss tid. I mellomtiden traff han sine foranstaltninger, og etter kort tid kunne han trekke av alle plastre. På noen av dem viste han mannen en masse døde mus og frosker, på andre likene av biller og svaler. Ved hjelp av jakt og fuglefangst hadde han tilsynelatende gitt mannen forstanden tilbake.

IV,37. HVORDAN GALNINGEN BLE HELBREDET FOR ANNEN GANG

Men da den unge mannen var blitt klar over at han var en hel Herkules, siden han jo hadde bekjempet så mange uhyrer i hodet, sa han at han ennå kjempet med et mye større onde, [202] for i magen bar han rundt på skår av potter og krus av et uhørt omfang som han ikke kunne presse ut, hvor mye han enn i sin nød prøvde å bli forløst. Mens de andre atter lo og benektet det, tok den nevnte legen ham alvorlig og ga seg nervøst til å føle pulsen. Han bekreftet med bekymret mine for de som stod omkring, at saken forholdt seg som pasienten sa: Det skjulte seg mange skår av en gammel knust potte. Det ville være uforvarselig å ikke snarest dømme denne tarmpesten til undergang. Derfor ilte han til med å tilberede en legedrikk og sørge for helbredende væske. Deretter bød han at den unge mannen ble satt på en nattstol som man først lurte seg til å fylle med potteskår. Anvisningene ble fulgt. Resten er unødvendig å fortelle. I alle fall trodde den unge mannen, da han så skårhaugen, at han var mor til avkommet. Der og da holdt han opp med å gå svanger og ble igjen mer fornuftig.

IV,38. VANVIDDET HOS EN SOM FRYKTET EN SYNDFLOD

Slik galskap forteller også følgende historie om: En mann som en kort tid hadde ligget i malaria, mente at hele verden ville forgå i syndflod dersom han lot vannet.

99. *Aeneiden*, 2, 650.

Derfor ville han heller være blitt sprengt i stykker enn å følge sin naturlige trang, [203] hvis han ikke var blitt overbevist om at fienden måtte stanses ved at man ved hans hjelp fikk fylt byens vollgraver. Slik ble han befridd for væske og vanvidd samtidig.

IV,39. FORRYKTHETEN HOS EN SOM TRODDE HAN VAR DØD

Men hva så med denne historien – alle, selv ethvert barn, kjenner da den!¹⁰⁰ Det var en gang en ung mann som både trodde og fortalte at han var død. Slik han lå der på en tarvelig likbåre og sultet seg i hjel, kunne hverken venner eller slektninger få ham til å reise seg. Selv foreldrene måtte til slutt gi opp kampen – han bare avviste dem. Da han ikke hadde spist på fem dager, snakket man ikke om annet i hele byen.

En mann som hadde forstand på legekunsten og fullt ut visste hvor alvorlige den slags besettelser var, fikk til sist høre om saken. Han forklarte at det fantes en måte å gjøre den døde levende igjen. Så instruerte han en tjener og belærte ham om hva som i tur og orden skulle skje. Tjeneren fulgte anvisningene og ga ordre om at man skulle bære ham i gravfølge på en båre med samme høytidelighet og til samme likhus hvor dårskapen hadde begravd den unge mannen. Deretter forlot alle de andre dem med falske sørgehyl, og de to ble igjen tilbake og klaget og suk- ket seg imellom og begynte å se på hverandre. Tausheten ble brutt og de begynte å snakke sammen. Den første gjesten spurte den nye hva som hadde brakt ham til dette stedet. – Det er fordi jeg er død, svarte han. [204] Den første fortalte det samme om seg selv. Dermed ble det spurt fram og tilbake om på hvilket tidspunkt, på hvilken måte og under hvor store smerter de var døde. Den gale fortalte at han hadde vært i kamp med en fiende og fått banesår, og dermed forsvant blodet og livet ut av ham samme vei. Da tjeneren spurte hvor han hadde fått sitt banesår, pekte den andre engstelig på sin åpne munn, men lukket den straks og enda mer engstelig igjen, for, som han sa, å ikke dø en gang til.

IV,40. HAN SOM SPILTE DØD, OVERLISTER EN MANN OG ET PAR BJØRNER

Til dette svarte tjeneren: – Det der var jo bare en lek sammenlignet med den døden jeg kan fortelle om! Med meg skjedde det da jeg var på villdyrjakt. Jeg jaktet ikke på lettskremt hjort og rådyr – den slags settes jo selv smågutter til – men etter edle og djerpe dyr av bjørners og løvers slekt. Derfor tok jeg med meg en mann jeg hadde

100. I dette kapittelet og i fortsettelsen i kapittel IV,41 har Bidermann bearbeidet en historie hos Petronius Arbiter (ca. 20-66 e.Kr.) i *Satyrice*, 111-112. En rekke ord og vendinger er også lånt. I *Satyrice* fortelles det om en enke i Efesos som forføres av en soldat mens hun sørger over sin mann i gravkammeret.

stor tiltro til, slik at vi kunne trosse farene sammen. Han viste seg tilliten verdig en god stund, men nylig stod vi med ett overfor et svært bjørnefølge, og angsten fordrev troskapen hans. Han glemte avtalen, lot jaktkameraten i stikken og klatret opp i en stor eik, idet han overlot meg til de ville bjørnene. [205]

Hva skulle jeg gjøre nå, helt alene overfor så mange truende fiender, som hver især var en overmakt? I denne fortvilte situasjonen fikk jeg en idé: Jeg la meg som en død på bakken og pustet bare så vidt det var. Dermed styrtet bjørnene bort til meg, og da de ikke visste om det var en levende eller et lik de hadde foran seg, ga de seg til å undersøke meg og snu meg på alle sider. Med ett unntak var alle bjørnene lette å lure, og de løp fort vekk, som fra en død. Men den ene hadde større vett og undersøkte utrettelig luftveiene, snuste i neseborene og inn i ørene. Det var på håret at jeg mistet utholdenheten, men endelig ruslet han også av gårde uten å tilføye meg noen overlast, overbevist om at det dreide seg om en død kropp.

Alt dette hadde ledsageren min vært vitne til fra trygt hold. Da faren var over, kom han bort til meg og gratulerte meg med at jeg ennå levde, og brant etter å få vite hva det siste rovdiret hele tiden hadde plapret meg i ørene. Da sa jeg: – Han advarte meg mot noensinne å stole på deg, hvis jeg ville unngå å bli bedratt til stadighet.

Hadde jeg bare fulgt bjørnens råd og ikke måttet vente enda et troskapsbrudd! For han ga seg ikke med å forråde kameraten sin, men fornektet ham igjen da han ble satt på en ny prøve. Dette skjedde på følgende måte: Etter å ha gått lenge var vi slitne, og så satte vi oss ned sammen i en særdeles tett skog. [206] Plutselig ble vi overfalt av en løvinne med blodig gap¹⁰¹ som vi hadde røvet ungene fra mens hun var borte. Jeg manglet ikke mot, han ikke det nødvendige våpen til å forsvare oss mot angrep, men en svak karakter forbedrer seg aldri! Mens jeg kjempet i fremste linje og hadde befalt ham å holde seg i beredskap, kastet han jaktspydet sitt og stakk av. Til slutt sank jeg utmattet til jorden. Udyret rev meg i stykker og stilte både sitt hat og sin sult på meg. I to hele dager har jeg ligget innesperret i villdyrets buk uten å kunne bevege meg. Nå er nesten alle knokler knust, og jeg kan bare såvidt fordrive tiden med å skrive et dikt som skildrer min tragiske død.

IV,41. VED DEN SUNNES EKSEMPEL KURERES DEN SYKE

Under de to mennenes fullstendig absurde oppdiktninger kom folkene inn med kveldsmat til tjeneren, slik planen var. Han satte seg ivrig opp fra graven, forsynte seg

101. Ordvalg i episoden med løvinnen minner om Ovids historie om Pyramus og Thisbe i 4. bok av *Metamorphoses*.

glupsk av maten og drakk rikelig av den halve potten med vin som var tappet til ham. Så vendte han seg til den andre og sa: – Og din mat, når blir den servert? – Jeg pleier ikke å spise, svarer den andre. – Men hvis du ikke tar til deg noe, innvendte tjeneren, forblir du ikke død lenge! Du ser jo selv at jeg, som er død, trenger noe å spise!

Så oppfordret han ham til å smake noe av hans, og det lyktes, og så gjorde han det igjen – og en tredje gang. [207] Deretter sa han at han ville sove, men stod så opp litt etter og klaget over at ryggen verket etter å ha ligget så lenge. Den andre likeså. Da la han seg på nytt ned, stod opp igjen, strakte seg litt, gikk litt omkring, og fortsatte slik til det ble en vane. Alt dette gjorde den andre etter. Snart så tjeneren at han ikke kunne foreta seg noe som helst uten å bli etteråpet. Da reiste han seg fra kisten og sa at han var lei av å være død, og at han for fremtiden heller ville være levende. Med det samme ville den andre også det.

Behøver jeg å fortelle mer? Han lærte å spise, spasere, leve og være forstandig etter tjenerens eksempel, og hadde det ikke vært for det, ville han snart ha vært død for alvor.

IV,42. DEN AVSKYELIGE NESEN

Men det var også en annen som ble gjort til spott av sin helt urimelige galskap: Han var fast overbevist om at “forberget”¹⁰² på nesen hans stakk mer enn ti fot fram. Hvis noen kom til husets inngang, ropte han som en gal at de måtte nærme seg forsiktig, ellers kunne de komme til å trække på den uskyldige nesen hans. Ingen sjømann var i gamle dager så engstelig for *Acroceraunia*¹⁰³ eller rundet Kapp det gode håp med så stor forsiktighet som de som nærmet seg denne *Naso*.¹⁰⁴ Da dette imidlertid er en gammel kjent historie, skal jeg ikke fortelle den mer utførlig. Men hør nå denne, som har hendt ganske nylig: [208]

IV,43. OM EN SOM SKJULTE TYVERIET SITT VED Å FÅ OFFERET TIL Å TRO AT HODET HANS VAR FOR STORT

Til det fjerneste området av Utopia var det kommet en mann fra Tyskland som var meget fornem, men dog rikere på penger enn forstand. Så snart kroverten, en ytterst durkdreven fyr, skjønnte hvor godtroende mannen var, begynte han å pøn-

102. Her bruker Bidermann ordet *promontorium*, som samspiller med *ákron* (gr. forberg, klippe) i *Acrocerania* og *BONAE SPEI promontorio* (Kapp det gode håp) nedenfor.

103. *Acroceraunia*, en fryktet klippe i Epirus ved Adriaterhavskysten, av (gr.) *ákron*, forberg, og *keranos*, torden. Bidermann har det antakelig fra Horats' ode I, 3, strofe 5 (fritt oversatt): “Hva bekymret det den, som med tørre øyne så de svømmende uhyrer, så det stormfulle havet og *Acroceraunias* beryktede klippeskjær, hvor døden hastig nærmet seg?”

104. Ordspill på *nasus*, nese, med hentydning til Ovids fulle navn, Publius Ovidius Naso.

ske på hvilke knep han skulle bruke for å bedra “den skamferte hermen”.¹⁰⁵ Han la merke til at mannen ikke låste noen av eiendelene inne, så det skulle ikke så stor krigslist til for å stjele dem hvis han la seg i selen.

Da den fremmede var ferdig med å spise og var blitt beruset av den kostelige vinen, tok verten et voksllys og geleidet gjesten til soverommet. Der anviste han ham sengen i et rikt utsmykket rom, hvor han ville kunne få en herlig natt. Den unge mannen formelig struttet av gull. Særlig oppsiktsvekkende var et stort kjede med mange ledd som var lagt mange ganger omkring halsen, og med dette ga han andre et tegn på sin rikdom. Dette kjedet festet verten seg ved, for han var ingen dårlig takstmann. Så snart den fordrukne ynglingen hadde tatt det av seg, hengte han det opp på en hjortehornskrok uten å tenke nærmere over det, som om han stadig befant seg blant sine landsmenn som nesten aldri stjeler. Men dette så verten med desto større oppmerksomhet. Han merket seg stedet og spurte så den unge mannen om det var noe mer han ønsket seg. Da ba han om at hesten ble sadlet tidlig om morgenen, for han ville reise av sted før soloppgang. Verten trakk seg tilbake med de høflighetsfrasene om en god natt som er vanlige hos oss, og den unge mannen sovnet inn.

Det ble midnatt og vertshuseieren [209] tok seg inn igjen til kjedet og fjernet umerkelig seksti ledd av det rene, pure gull fra byttet, som han så hengte tilbake i sterkt avkortet form. Neste dag stod de opp som avtalt. Hesten ble sadlet, og den unge mannen tok på seg klær og sko. Men så, da han skulle til å legge kjedet om halsen – hvilken plutselig forvandling! Det kjedet som han dagen før hadde kunnet legge dobbelt omkring halsen, maktet han nå med nød og neppe å trekke ned over hodet med et enkelt omløp. Han skrek derfor opp i bestyrtelse. Verten, som forlengst hadde pønsket ut en list, kom løpende og fant ham i kamp med det trange kjedet omkring hodet. Verten skrek høyere enn den andre, som var han helt fra seg, og ropte opp i avsky om hodets merkverdige forandring. Den gamle reven skremte den enfoldige, som spurte hva som var galt, men verten lot som om han heller ville stikke av enn å si det. Til sist sa han at hodet var svulmet opp og blitt større enn hvilken som helst vinkrukke. Halvdød av skrekk undersøkte den unge mannen hodet med begge hender, og da han allerede var helt ute av fatning og beredt til å tro det aller verste, ga verten ham med det samme et speil som var utformet så snedig at det viste et falskt speilbilde. Da han nå så i det og betraktet seg selv, så stakkaren ikke et hode, men et Capitol,¹⁰⁶ et monster av ujevnelig størrelse. Dermed gråt han og

105. *Truncus Hermes*, spottende uttrykk fra Juvenal 8,53, som her betyr en dum mann som hoverer med fin slekt.

106. Her i betydningen ‘et helt fjell’. Navnet gir ordspill på *caput*, hode.

skjulte hodet med kappen, [210] og da han trodde at dette var grunnen til at han ikke hadde fått på seg kjedet, forlot han stedet i all hast for at ikke noen skulle se ham i dagslys. Deretter holdt han seg skjult for folk i mange dager, blir det fortalt. Ingen argumenter kunne overbevise ham om at det snarere var kjedet som hadde tapt i vekt enn hodet som hadde økt i størrelse.

IV,44. BONDEN ER OVERBEVIST OM AT HAN ER FYRSTE, OG OPPFØRER SEG DERETTER

Med disse og utallige andre historier ville hoffmennene få bonden til å tro på narrieriet, og av disse eksemplene la seg forlede til å spille rollen som fyrste. Det lyktes da også ganske godt. For nå innbilte idioten seg at han var fyrste; han betraktet stolt alle eiendelene sine omkring seg og behandlet de tilstedeværende nedlatende som lavere skapninger, og han mente at enhver erindring om de fattige forholdene hjemme var en drøm.

– Jeg vil gjerne forlate dette soverommet, sa han, for jeg vil prøve min hukommelse på andre steder. Øyeblikkelig adlød alle ham. “Palassravnene”¹⁰⁷ løp til fra alle kanter. Seks bar ham i bærestol på skuldrene, mens andre løp foran i den ytterste tjenestevillighet, og andre igjen dannet halen i opptoget. På denne høytidelige måten ble han båret omkring i slottet, som pranget med kostbare eksotiske tepper. Over seg så han forgylte mønstrede himlinger, omkring seg marmor overtrukket med sølv. På gulvet [211] kunne han se strålende mosaikker.

Eskorten fulgte ham omkring i slottsparken. Der så han fontener med springvann, vakre fiskedammer og lunder med små hager. Det som framfor alt behaget ham, var det forunderlige at alt som var der, tilhørte ham selv. Men disse nytelsene mettet øynene nesten til overmål, mens magen ennå ikke kjente seg som en fyrstes. Han så de gylne eplene, men gikk forbi dem, likeledes hesperidenes hage,¹⁰⁸ men overså den, og de røde eplene med punisk sødme,¹⁰⁹ men foraktet dem. Som dem avskydde han mandlene fra Palma, plommene fra Damaskus og de sukkersøte fikenene som gir kvalme til en mage som er vant til å gumle kirsebær og tygge neper. Likevel befalte han at dette straks skulle bringes, og det ble brakt, snart at hint skulle fjernes, og det ble fjernet, snart at hint skulle gjøres, og det ble gjort.

107. *Palitini coraces*, sjeldent i latin, dannet etter gr. *korax*, ravn, her i betydningen: lakeier.

108. I gresk mytologi var hesperidene kveldsolens nymfer som vokter Heras hage i vest, hvor man kunne plukke gylne epler som ga evig liv.

109. Granatepler.

IV,45. (UTEN TITTEL)

Og da halve dagen var gått med slike scener, nærmet tiden seg for formiddagsmat. Bonden ga til kjenne at han ønsket dette, og med ett var det overalt en ivrig driftighet fra alle sider:

Noen skulle steke på spidd det blodløse kjøttet av slaktet kveg,

andre la Ceres, temmet med stein, i kurver

og andre hentet frem store skåler av gull.

Han selv gleder seg ved å se huset syde av tjenesteivrighet.¹¹⁰

[212] Ja, alle overøste ham så ærefryktig med sine tjenester og velvilje, at han måtte tro at nøden aldri mer ville vende tilbake, selv om han skulle ønske det. Så la han seg alene ved Jupiters bord, omgitt av en stor krets av adelsfolk som alle deltok med utsøkt seremoniell: Talte han til en av dem, viste alle ham uten videre sin æresbevisning. Et vink nøyde seg som befaling. Ingen sa et ord uten først og sist å tiltale ham som "Deres Majestet, nådige Herre".

Snart hentet man fram rettene i en lang rekke. Bordet ble overlesset med servise av gull; tallerken, kniv, skje og saltkar var av sølv. Alt i gull var formet med løve- og panterfigurer. I denne sublime prakten av edelmetall serverte man cæsarenes delikatesser. En Apicius' fristelser gjenoppstod, en Lucullus' rikdommer ble ødslet bort, og en Vitellius' kjøkken ytet sitt ytterste for den plebeiske grådigheten hans.¹¹¹ Aldri før hadde mannen sett slike overdådige mengder av delikatesser og lekkerbiskener som den uøvde ganen hans ikke en gang kunne si navnet på, disse smakte han nå for første gang. Dertil var det en overflod av vin av opimiansk utsøktethet, honningsøt og fornem Falerner og drue fra Kreta.¹¹² Overhodet fantes alle tenkelige kostelige ting. Etter hvert manglet det heller ikke på latter og morsomme historier som ville ha kvikket opp selv folk som den gamle Crassus,¹¹³ [213] for hver gang bonden oppførte seg upassende, ga dette anledning til vitser og munterhet. Da han nå på det grådigste og ene og alene hadde gjort det av med en svær kapun, begynte hovmesteren å fortelle en historie for å gi latteren en annen gjenstand:

110. Etter Statius: *Thebaiden*, 1,522ff, med tilføyelser av Bidermann.

111. Apicius var en berømt romersk gastronom (se note 42), Lucullus en romersk rikmann kjent for overdådig servering og Vitellius en romersk general (og en kort stund keiser i året 69 e.Kr.) som var beryktet for ødselhet.

112. Opimiansk, se note 32. Falerner, se note 44.

113. Crassus var et navn som den mektige romerske slekten Licinius bar. Marcus Licinius Crassus (pretor senest 126 f.Kr.) bar økenavnet *agēlastus* (gr.), dvs. 'latterløs', 'grinebiteren', 'han som aldri ler'. Denne Crassus lo bare en eneste gang i sitt liv, skrev satiredikteren Lucilius, ifølge Cicero (*De finibus*, V, 92, *Tusculanae disputationes*, II, 31).

IV, 46. EN VOGNMANNNS MUNTRE OG NYTTIGE SPØK
DA HAN LÅ TIL BORDS MED NOEN ADELSMENN

På et vertshus hadde en gang en stor gruppe adelige herrer lagt seg til bords sammen, og her ventet de på å få servert et tilsvarende fornemt måltid. Til stede i vertshuset var også en vognmann som ved middagstid hadde latt hestene spenne fra. De adelige inviterte vognmannen til å ta del i selskapet mot å betale det samme som de andre. Vognmannen manglet hverken mot eller penger. Han takket ja til invitasjonen og la seg og lot seg innrullere i fråtsernes kompani.

Da rettene omsider var varme og begynte å dampe, ble det brakt inn et svært fat som bugnet av ørret og gjedde, og rundt dem svømte grundling og multer. De grådige adelsmennene var så forslukne at de ville ha de større fiskene, mens plebeieren kunne mettes av de små. Mannen var snedig og forstod med det samme at forskjæderen hadde fått beskjed om at han skulle ha småtteriene, men da han klødde etter de store, var han slu nok til å ta de andre ved nesen:

Før han tok en fisk i munnen, holdt han den nemlig hver gang opp til øret, som om fisken snakket til ham. [214] De andre fulgte oppmerksomt med på denne tåpeligheten og mente det ikke kunne være uten grunn at vognmannen oppførte seg så underlig på en så munter måte. Til slutt måtte de spørre hva disse geberdene skulle bety. Først snakket han seg vekk fra det, og lot som om han rødmet. Desto mer hardnakket trengte de seg inn på ham, og da han ikke kom utenom lenger, sa han:

– Dette er et godt varsel! For lenge siden – omtrent femten og et halvt år eller kanskje litt mer – mistet jeg min far ved en trist hendelse. Om dette har jeg ennå ikke hørt annet enn at han omkom i et forlis. Derfor besluttet jeg at det var rådelig å avhøre disse fiskene her om de visste noe mer, og om de hadde sett min fars lik noe sted. Men alle sverger på at de ikke har sett noe, og unnskylder det med at de var så unge og ikke så sterke. De var ennå ikke vant med å komme utenfor smult vann, og det var for farlig å utforske det åpne havets bølger. Til denne dag har de kun holdt seg innenfor bukten og på grunnene i de små elvene. Derfor mente de at jeg måtte henvende meg til de eldre og mer velvoksne kollegene deres for å få vite noe, for disse har tatt seg fram på alle hav og bevitnet mange begivenheter. Det er derfor jeg ser meg om og prøver å få snakke med en av de store.

[215] De andre skjønte nå at de hadde tatt feil av den mannen de hadde villet lokke i en felle, og at han var en Ulysses forkledd som en Thersites.¹¹⁴ De godsakene

114. Thersites opptrer i *Iliaden*, II, 212–277 med frekke og fornærmende ord mot Agamemnon på et tidspunkt da det manes til samhold. Han er den eneste representanten for “den gemene hop” i hele diktverket, og beskrives som skjevbeint og pukkelrygget med et spisst og tynnhåret hode. Odyssevs pryler ham.

de før ikke hadde unt ham for pengene hans, lot de ham nå få for hans gode evner. Da fiskene var fortært på denne måten, kom det flokker av fjærkre flyvende like fra spiddet. En gås smurt i gåsefett fylte et kjempefat omgitt av en krans av kramsfugl. Mens de andre om kapp grep hver sin kramsfugl, tilegnet den nå dristigere vognmannen seg kvikt gåsen som lå alene tilbake, og gjorde den i sin helhet til sin, idet han bemerket at nå hadde jo hver fått sin lille fugl.

Da hovmesteren hadde fullført denne historien, fortsatte den ene etter den andre med forskjellige innfall, og midt i selve lykkens overdådighet lå Menalcas og kjempet med fat og glass. Aldri før hadde en plebeiermage forvoldt en slik mas-sakre på delikatesser eller stillet sin sult med sjeldnere fristelser og sin tørst med mer utsøkt vin.

IV,47. FORGJENGELIG PRAKT FORGÅR HURTIG

Da bonden hadde stappet i seg alt dette gode i slikt overmål, overveldet mettheten ham til sist, likeledes den uatskillelige ledsageren beruselsen. Slik gikk dagen mot slutten, med spøk og latter. Bonden mistet gradvis bevisstheten igjen og falt til slutt i dyp søvn. [216] Igjen visste han ikke av seg; igjen lå han som en død.

Til slutt besluttet hoffmennene å erstatte den overvunne fattigdommen hans med en ny, tvinge sin Tarquinius¹¹⁵ tilbake til sin stand og erklære et interregnum. Øyeblikkelig dro man kjedet av halsen, ringene av fingrene og armbåndene av håndleddene, og kroppen ble berøvet de kostbare klærne. Det kunstige skjegget gled av når de dynket det med varmtvann, og tårnfrisyrens bånd ble løsnet. Slik ble han ved avslutningen av sitt herredømme for en dag forvandlet til den som han aldri hadde sluttet å være. Som hersker var han enestående ved at han både tiltrådte og nedla sitt herredømme døddrukken. Etter at han på denne måten hadde tapt alle sine besittelser, ble han igjen iført den gamle skjorten sin og den fillete frakken og kastet tilbake i den samme sølen som han ble trukket opp av dagen før.

Da han hadde sovet ut sin andre rus, trodde han at han ville reise seg som konge, men oppdaget at kongemakten hans var blitt til bondeanger igjen, og at han var våknet opp som en bonde. Han var helt ute av seg, men om jeg nå skulle skildre i detalj alt det som han sa og gjorde, så

*vil aftenen før bringe dagen til hvile bak himmelens lukkede port.*¹¹⁶

Kort sagt gjorde han alt som tåper gjør, og som vise gjerne ler av.

115. L. Tarquinius Superbus (den "overmotige", "tyranniske"), den siste romerske kongen før republikken, etter tradisjonen i årene 534-510 f.Kr.

116. *Aeneiden*, 1, 374.

Da han kom hjem [217] etter å ha vært forsvunnet i to dager, skal han ha fortalt den rasende konen sin at han hadde oppholdt seg på de lykksaliges øyer eller vandret i Elysiums enger, hvor det var blitt ham forunt uvante nytelser for øyne og ører,

å holde glitrende smykker i hendene

å hvile på en seng av skilpaddeskall

å dekke over seg med dunlette dyner

*å drikke av krystall og legge seg til bords på skarlagen*¹¹⁷

og å fråtse og svire og være lykksaliggjort med utallige gleder.

Men konen lot seg ikke så lett forlede til å tro på sin manns drømmerier. Hun var overbevist om at det var i drikkestuen han hadde kikket i de klare glass. Derfor omfavnet hun ham med hånsord og dro ham etter håret inn på soverommet, hvor hun lot ham rense hodets tåpelighet med magens faste.

For meg og Annius og min Lucius var det imidlertid ingen grunn til å avvente denne familiefeidens videre forløp, særlig fordi vi, spente som vi var på Hundestjernens fest,¹¹⁸ tenkte å se og more oss med mange andre ting.

[218]

Utopia av Didacus Bemardinus. Femte bok

V,1. NATTEHVILE OG NATTEURO – ELLER: DRØMMEN OM SVØMMETUREN

Da Tarquinius som nevnt var fordrevet, og bonden var vel plassert tilbake i sin egen stand, ble de fleste spredd som om narreriet hadde avskjediget dem, og gikk hvor hen hver især nå ville. Lucius geleidet meg, mens Annius ledet Hermius, tilbake til stedet vi forlot dagen før. Jeg hadde nå tilbrakt hele dagen med skuespill, var mer trett enn sulten, og lengtet mot natten. Soverommet var stort og forseggjort med tapeter og hadde nok mer fortjent å bli beundret med et våkent blick enn vanhelliget med snorkelyder. Jeg fikk gjort i stand et leie, og Hermius la seg ned ved siden av på en annen madrass. Vi ba om at den nye dagen ikke måtte komme fort, og så sank vi i søvn.

117. Delvis overensstemmende med et anonymt epigram, Vossianus 442, v. 3-6, D.R. Shackleton Bailey (red.): *Anthologia latina*, I, Stuttgart 1982, s. 334.

118. *Caniculae feriae* betyr ordrett "Hundestjernens (Sirius) fest/ ferie", men hvorfor anledningen betegnes slik, er uvisst. Sirius' tilsynekomst innvarsler "hundredagene" fra siste uke i juli til siste uke i august.

Men jeg hadde ikke slumret lenge før drømmebildene kom. De samme maskene som jeg hadde ledd av om dagen, begynte nå å le av meg. Der vendte også dyregraven tilbake, og reisekameratene [219] forlot meg, og bøndene kom. Mens jeg sydde sammen biter av dagens historie, bygget jeg snart en ny scene for framføring av drømmen:

Verdenshavet lå for mitt blikk, og jeg så en mengde av mine jevnaldrende som, tross den høye sjøgangen og de lokkende bølgene, kastet seg ut med overmotig og lekende forakt. Noen *før av gårde med det raske skipet gjennom den salte sjø*,¹¹⁹ mens andre, de mer dristige, *svømte gjennom Neptuns våte bølger*.¹²⁰ Jeg så meg selv blant dem svømme fryktløst omkring og spotte havet, snart ved å utforske dypet sammen med dykkere, snart ved å gli med hendene som årer over bølgetoppene. Det virket forunderlig at jeg så lenge ikke hadde visst at jeg behersket denne kunsten. Da jeg for å vinne ære hadde lagt de andre langt bak meg, *dukket det ville skremser opp av det grålige havdyp*,¹²¹ forferdelige sjøuhyrer og enorme kjempehvaler. Da jeg så disse på avstand, tenkte jeg at nå kom jeg til å oppleve Lukians fortellinger¹²² og deretter bli gjest i en fremmed buk, hvis jeg ikke klarte å finne et sted å unnslipe. Jeg søkte omkring meg med øynene fulle av vann, og se: like i nærheten får jeg øye på noen fjell og et Acroceraunia¹²³ som hevet seg og dannet en øy. Skjelvende streber jeg dit, [220] og *svømmende i våte klær, søker jeg sikkerhet på skjæret og kommer til krefter på en tørr sten*.¹²⁴

Sammendrag av bok V, kapittel 2-4 (s. 220-223)

Drømmen fortsetter med at Philippus bestiger klippen og finner at øya består av en stor, frodig slette med harmonisk gressende dyr. Her foretar han en rolig vandretur som fører ham til et skogholt hvor det plutselig myldrer av enorme mengder maur som eter blomstene og bladene på trærne. Det kryr av dem på bakken, de er i ferd med å gjennomhulle jorda, og med ett er de over hele kroppen hans og stikker og biter. Kampen med maurene ender med at Philippus ruller seg rundt på bakken i det som

119. Etter Catull 64,6.

120. Etter Catull 64,2.

121. Etter Catull 64,14. Holberg bruker samme vers i *Niels Klim*, XI, men i Bidermanns form med *cano* istedenfor *candenti*. Sitatet er altså annenhånds fra *Utopia*.

122. I *Aletheis historíai* ("Sannferdige historier") parodierer Lukian (120-180 e.Kr.) fantastiske reiseskildringer. Tittelen er ironisk: "Jeg vil bare si én sannhet, nemlig at jeg lyver", framhever han i sitt forord. Lukian forteller bl.a. at han og mannskapet havner i buken på en hval. Bidermann bruker i foregående setning et gresk lånord, *cæte*, for "sjøuhyrer", det samme som Lukian (I, 30,94) bruker om hvalen (*kêtos*, fl. *kéte*) på det parallelle stedet.

123. Se note 103.

124. Omskrivning av *Aeneiden*, 5, 179f.

viser seg å være en pøl av tjære som renner ut av en furu i nærheten. Han kjemper for å komme løs av tjæren, men blir desto mer tilsmurt, blir liggende fast, og roper på hjelp. En ulveflokk kommer, han later som han er død, de snuser rundt på ham, han tar tak i halen på to av dem, som setter av sted med et hyl og dermed drar ham ut av tjæren. Dette slepet fører ham hen over et sted hvor jorda er dekket av fjærene etter døde fugler – og han blir selv til “et nytt monstrum”.

V,5 DRØMMEN OM FUGLEMENNESKET

Det lå avrevne fjær på bakken, rester av drepte fugler. Fordi jeg hadde rullet meg i disse fjærene, gjennomgikk jeg en jammerlig forvandling, og da fjærene klebet seg overalt til meg, ble jeg en veritabel ugle.¹²⁵ Da jeg forstod at jeg ennå ikke kunne fly, skjønt jeg var et fuglevesen, ville jeg svømme for å få fjernet skitten fra kroppen. Jeg lengtet etter å rense meg i bølgene og å vende tilbake til havet. Men det fantes ikke noe hav lenger, og ingen kilder eller elver bød seg fram. Derfor forsøkte jeg fortvilt å rive fjærdrakten av meg og befri kroppen fra den forsmedelige hammen.

V,6 TEGNENE PÅ UROLIG SØVN

Midt i disse nattlige narrestrekene ropte Hermius høyt på meg. Jeg våknet våt av svette og prøvde lenge forgjeves å komme til sansene, men endelig fikk jeg fatt i meg selv i det varme sengereiret. [224] Og se, der hadde jeg med føttene forvandlet underlaget til en kleshaug og med hvileløse hender kastet puter og tepper av meg. Kaoset omkring meg viste at jeg hadde utkjempet en regulær kamp i søvne. Hermius hadde ennå ikke fattet hva som foregikk: – Jeg spør deg, er du riktig klok, du som også gjør natten til et maskespill? Da jeg spurte hva han mente med sitt spørsmål, sa han:

– Jeg har lyttet lenge til deg mens du drømte. Først basket du med begge hender i sengen, som om du kastet deg i vannet som en and. Jeg måtte le da jeg så hvordan du svømte omkring i den varme sengen og *gulpet opp tørre bølger fra tomt bryst*.¹²⁶ En annen gang var du som en stortalende soldat¹²⁷ som utfordret en nattlig fiende, og det var som om du også utstøtte et skrik, men halvkvalt, og utøvet utallige andre avsindige bedrifter av samme slag som enn ikke du hadde kunnet gjøre, unntatt i maskenes skinnverden.

– Ja, det er ganske klart, sa jeg. – Jeg kommer i hvert fall til å skylde denne

125. Å bli dyppet i tjære og rullet i fjær, samt selve fjærpryden og ugleskikkelsen, er narremotiver.

126. Omskrivning av *Aeneiden*, 5, 182.

127. *Gloriosus miles*, Plautus' komedietittel og Holbergs latinske navn på sin egen *Jacob von Thyboe eller Den stortalende Soldat* i *Første levnetsbrev*, hvor det plautinske forbildet for hovedpersonen nevnes.

natten mye, den har vært min lærer i så mange ferdigheter. Så fortalte jeg hvordan hele drømmen hadde forløpt. Han moret seg over den tåpelige drømmen og skildret selv lignende drømmeopplevelser. [225] Mens vi snakket sammen, hørte vi at den hese vekteren med de vanlige ordene forkynte natten og erklærte at den tredje nattevaktens time var inne.¹²⁸ Da vi forstod at det var så mye igjen av natten, la vi oss til å sove igjen.

V,7. MAN SKAL IKKE BLI REDD FOR ALT

Til passende tid etter daggry kom Lucius og Annius for å se til oss og spørre om vi hadde sovet godt. Vi lo og fortalte om drømmene, men da en trompetblåser på gaten ga signal til folkemøte, sendte vi umiddelbart en tjener ut for å undersøke nærmere. Han gikk, kom tilbake og fortalte at det gjaldt en rettssak om dødsstraff. Da fordømte jeg den grusomme dommeren som satte retten også på de offisielt erklærte unntaksdagene,¹²⁹ og som lengtet etter blod selv under den løsslupne vinfesten. Men Annius tok fra meg denne unødvendige frykten ved å forklare for meg at det dreide seg om en skinnprosess,¹³⁰ ettersom den skulle føres for *Dårskapens domstol*.¹³¹ Dersom det passet oss, kunne vi jo i flokk og følge gå dit og overvære rettssaken og ofre enda en dag på juridiske narrestreker. Takket være overbevisningskunsten hans ble alle snart begeistret for tanken. Bare jeg ble, uten å vite hvorfor, grepet av mismot og savnet nok en gang vennene mine, som nylig var kommet bort fra meg i skogen. Jeg holdt sukkene tilbake og gikk likevel med.

V,8. DEN ISCENESATTE RETTSSAKEN

Vi gikk, centurie etter centurie,¹³² til det samme palasset som dagen før. Vi så at all plass hele veien rundt [226] var besatt av nysgjerrige. Øverst på en midlertidig scene blåste overdommeren seg opp og stilte med arrogante miner menneskeforakten sin til skue. Til venstre og høyre sluttet dommerne seg til, den ene ved siden av den andre. Så fulgte snakksomme sakførere og bestikkelige kranglefanter, deretter forsvarere og menn som var slik stilt at de ville og kunne yte økonomisk bistand.

128. Dvs. at det var midnatt etter den romerske firedelingen av natten.

129. *dies nefasti*, i den eldste romertiden betegnelsen på dager da forsamlinger og domstoler ikke kunne møtes.

130. *res mimica*, et uttrykk som også konnoterer skuespillformen farse.

131. *ad Moriae puteal*, i analogi med *puteal Scribonianum* (eller *puteal Libonis*), et sted på Forum i Roma hvor et lynnedslag var avmerket med en brønnkarm, og hvor det like ved var en domstol hvor forhandlingene foregikk i friluft. Stedet er bl.a. nevnt av Cicero i *pro Sestio*, 18.

132. "Hundre mann", brukt av romerne om en hærighet eller om grupper som stemte i forsamlinger, f.eks. ved rettssaker.

Videre kom en horde av angivere og bestikkelige pengeutpressere med hver sin griffel og tavle. De passet på å herme de andres sukk og nikk og virket så bleke at man skulle tro at de ikke hadde drukket vin i hele desember. Endelig stod mengder av retstjenere og betjenter i krans rundt den åpne plassen.

Vanlige folk samlet seg i en krets eller kikket ut av vinduer og ned fra takene. Vi bante oss vei med de spisse albuene våre og tvang oss inn i midten av tilskuermengden. Her så vi et forferdelig trist syn: Det var en ung mann som viste sorg i holdning og gange, og som vi av de skitne gevantene lett kunne forstå var den anklagede. Ansiktet hans var så fortrukket av skam og oppløst av tårer at ingen av oss hadde kunnet gjenkjenne ham. I denne tilstanden ble den unge mannen ført fram med hendene bundet på ryggen, tett omringet av betjenter. Noen av betjentene irettesatte publikum og tvang dem med høye rop til side, andre påbød taushet og truet med at hvis noen hindret rettens gang med vold, [227] ville de stevne vedkommende etter samme lov som anklagede og anklagedes forsvarer. Mengden stønnet ved dette grusomme påbudet, og øyeblikkelig forsvant enhver sympati med den unge mannen. Da han stod i lenker foran overdommeren for å forsvare seg, begynte en umåtelig veltalende anklager med sine alvorlige beskyldninger. Hovedanklagen var at han hadde gjort hele omegnen utrygg med sine røvertokter, og at han enn ikke hadde skånet sin sakesløse vert, hvis ikke denne hadde forsvart sin uskyld ved å flykte.

Sammendrag av bok V, kapittel 9-27 (s. 227-250)

Dermed har skinnprosessen startet mot den første av tre anklagede. Anklageren forteller at den omtalte gjestfrie verten var ham selv, at anklagede var gjest i huset hans, og at gjesten dermed skaffet seg kjennskap til en gulltransport som han skulle foreta. På et øde sted under transporten oppdaget han at anklagede hadde reist i forveien og lå i bakhold sammen med sin røverbande. Derfor flyktet anklageren og gjemte seg nede i en gammel, hul eik. Foran denne eiken samlet røverbanden seg etter hvert som de ga opp letingen. De fordrev tiden med at bandelederen – anklagede – fortalte om sine tidligere eskapader som bandeleder.

Den anklagedes egen fortelling, som anklageren foregir å ha overhørt mens han var skjult inne i eiken, gjenfortelles nå i detalj og i første person, idet den utgjør hovedparten av anklagerens tale i retten. Historien har røverromanens intrige og er spekket med dramatik. Den begynner med røverbandens planer om å berøve en rikmann. Snart handler den om kidnapping, skumle gjemmesteder, krav om løsepenger, bedrag og forræderi innenfor banden. Det ender med knivstikking. Bandelederen dreper forræderen, mens rikmannen slipper fri. Anklageren avslutter sin tale med nok en dramatisk historie om hvordan han unnslopp fra eiken og røverbanden, og konkluderer med at den anklagede må dømmes til galgen. Philippus forteller:

V,28 DEN USKYLDIGES SELVFORSVAR

Mens den tvers igjennom løgnaktige anklageren oppregnet dette og mer og våre blikk var rettet mot den anklagede, så vi at han formelig svømte i tårer og fylte hele palasset og gården med hyppige gråteanfall, og at han ofte med stumme sukk påkalte Himmelens bistand. Da spurte jeg Lucius: – Hvem er denne ulykkelige unge mannen, og når ble han ført hit? – Dagen før du ankom, forklarte Lucius. – Dessuten er han fremmed her, og ingen av våre medborgere kjenner ham ennå.

Jeg sukket og ble desto ivrigere etter å vite mer, men etter at dommerne hadde bedt den anklagede ta ordet selv dersom han hadde noe å legge fram, bestemte jeg meg for å la det fare og høre på ham først. Men han begynte mindre med ord enn med tårer sitt forsvar, bønnfalt om menneskers og guders hjelp, og forsikret standhaftig at han ikke erkjente seg skyldig i noen forbrytelse. Han hadde aldri noensinne sett de bandittene som anklageren skildret, og mente han begikk en alminnelig feil, forledet av et falskt inntrykk, ved å forveksle en uskyldig med røverne. Han var av edel byrd og hadde aldri levd slik at han hadde begitt seg ut på den slags onde intriger. For bare et par dager siden hadde han reist fra Tyskland og kommet seg uskadet fram til dette skogholtet. [251] Men da han trodde at han nå var kommet inn i havnen, spilte skjebnen ham et puss, han led skipbrudd, og han hadde – akk og ve! – mistet sine to kjære reisekamerater, den ene etter den andre. Kort etter ble han på ynkeligste måte berøvet friheten.

V,29 DEN BORTKOMNE REISEKAMERATEN BLIR GJENKJENT

Så snart jeg hørte om bortkomne reisekamerater, rettet jeg meg opp, studerte nøye den unge mannens stemme og ansikt og så at det var min egen Antonius. – O ve meg, broder, sa jeg til Annius, – for han som vi ser der, er i virkeligheten kameraten min som jeg var så ulykkelig å miste i forgårs! Og ettersom han nå styrter i ulykken takket være meg, skal jeg ikke med det samme rope opp og som vitne forsvare hans uskyld?

– Ja, bare gjør det, sa Annius, – hvis du har lyst til å dø sammen med ham! Det er det eneste du oppnår med det. Din medlidenhet vil også gi oss vanskeligheter. La det være. Du kan være ganske overbevist om at intet av alt dette er ment alvorlig! Dermed holdt jeg meg rolig for å se hva som skjedde videre.

V,30 (UTEN TITTEL)

Antonius fortalte om hvordan han hadde mistet den ene reisekameraten da denne ble slukt av en dyregrav og styrtet i den. Dermed glemte han sin egen fare og sørget grunnløst over *min* ulykke. Skjønt han var overbevist om at jeg allerede var død av sult og ensomhet, [252] ropte han mange ganger forgjeves på meg som et vitne på

sin uskyld, så lenge at min ulykkelige venn fikk mine tårer til å styrte fram. Imens ble jeg grepet av en voldsom lengsel etter også å erfare noe om Georgius, den andre ledsageren som jeg hadde tatt med meg fra vårt fedreland.

Da Antonius hadde fått gråte tilstrekkelig over meg, gikk han over til å si noe om nettopp Georgius: – Vi var to som ville hjelpe den tredje opp igjen av dyregraven, fortalte han. – Mens vi gikk i gang med å hente hjelp i nabolaget og prøvde å finne noen stiger eller rep som vi kunne hjelpe den tredje av oss opp fra dypet med, hørte vi ulykkelige ropene deres langt borte fra i utkanten av skogen. Da vi samtidig kunne se fakler og bluss, trodde vi det var skarer av furier eller legioner av lemurer, som det er farlig å møte selv i dagslys. Forskrekket over dette nattespøkeriet flyktet vi i hver vår retning, og da vi skyndte oss for å finne et gjemmede, ble vi borte fra hverandre. Den andre har sikkert kommet seg tilbake til kameraten vår. Men meg har dere lagt i lenker som en dødsdømt. Fordi dere befaler at jeg skal forsvare meg i disse lenkene, vet jeg ikke hva jeg skal si, annet enn at jeg har levd uskyldig og dør uskyldig.

Dermed falt han på kne, tryglet om barmhjertighet med bønner og tårer, og gjorde flere ting som situasjonen innbød til.

[253]

V,31. DEN USKYLDIGE DØMMES

Men de var likevel i den grad uten medlidenhet med ham at de hånte ham desto mer grusomt, avviste alt, og blinde og døve avsa dommen som på Areopagos.¹³³ Til sist så vi overdommeren reise seg, folde togaen korrekt og forkynne at den unge mannen var funnet skyldig i røveri, men at han likevel skulle få en mildere straff enn forfedrenes sedvane påbød, og drikke skarntydesaft.¹³⁴ Med disse ordene brøt han staven over ham¹³⁵ og berøvet ham ethvert håp om redning. Men nå jamret den anklagede, ba de høyere maktene forsvare sin uskyld og fylte det hele med hyl og klagerop. Men tjenerne gikk raskt til verks. Noen dro den unge mannen opp på et høyt podium, andre forberedte Libitima¹³⁶ og hentet en fattigslig likbåre, mens en kom løpende med det dødbringende begeret og giften. Men da

133. Aristokratenes rådsforsamling og domstol i Aten.

134. Skarntydesaft var kjent som den giften Sokrates drakk. Skarntyde (*Conium maculatum*) er en giftig skjermplante som særlig vokser i de østlige middelhavsland. "Straff etter forfedrenes sedvane" var et fast eufemistisk uttrykk for den romerske dødsstraffen, som bestod i å bli prylt til døde og deretter halshugget.

135. Hos Bidermann betyr uttrykket domfellelse. Han bruker ordet *scipio*, en stav båret som myndighetstegn. Ordet er antakelig avledet av (gr.) *skeptron*, slik 'scepter' er.

136. Døds gudinnen, her i betydningen gravferden.

*ble jeg fra meg av redsel, skrek høyt
og var ikke i stand til å bære så bitter en smerte.
Han har ingenting våget og intet formådd,
jeg tar himmelen selv til mitt vitne,
de lysende stjerner.¹³⁷*

Men Lucius og Annius kvalte stemmen min for at jeg ikke skulle vekke oppsikt. De ba meg i vennskapets navn om å tie, [254] da denne drikken ikke under noen omstendigheter kunne skade Antonius. Idet jeg gjorde hva de ba meg om, kjempet et par betjenter med fangen, bøyde det gjenstridige hodet bakover, åpnet munnen med vold og helte giften ned gjennom en trakt på en aldeles grusom måte.

V,32. DEN FINGERTE DØD

Ulykkelig trodde jeg at han allerede var drept, sanseløs og begravet. Men da begeret var tømt, kom han seg igjen på beina, og med alles blick rettet mot seg gikk han tankefullt fram og tilbake en stund, slik at jeg endelig var overbevist om at frykten min for giften hadde vært ubegrunnet, og at døden hans var et maskespill. Derfor sa jeg full av glede: – Du har gitt meg livet tilbake igjen, Lucius! Endelig forstår jeg at frykten var ubegrunnet. Se, Antonius lever, han har overlevd seg selv og narret den fiendtlige døden!

Men før jeg hadde talt ut, så jeg at han ble likblek og skalv og vaklet som i svimmelhet. Forgjeves kjempet han mot døden, falt om og ble liggende stiv med utstrakte bein. I samme øyeblikk brakket en skrallende latter løs, og man ropte høyt at nå hadde røveren fått som fortjent. I denne voldsomme folkemengden var jeg den eneste som viste antydning til smerte. Så ble han lagt død på båren og dekket til med et klede.

V,33. BONDEN, DEN LATTERLIGE KONGEN FOR EN DAG, BLIR FØRT FOR RETTEN

Jeg trodde at rettsforhandlingene nå var slutt. [255] Sørgmodig og med nytteløs klaging var jeg i ferd med å si farvel til kameraten min, da det plutselig bak meg reiste seg et annet skrik, som igjen fanget folkemengdens nysgjerrighet. En myndig rettsbetjent bante seg vei gjennom mengden med truende armbevegelser. Etter ham fulgte et kompani med fotfolk og bakerst en avdeling ryttere kledd i rustning. I hele dette strålende opptoget stakk en bonde fram som jeg ved nærmere ettersyn gjenkjente som Menalcas, han som vi hadde hatt som narr dagen før, da vi gjorde

137. Omskrivning av *Aeneiden*, 9, 424ff og 428f.

bonden til konge og gjennom enda en forvandling gjorde ham til bonde igjen. Ivrig etter å oppleve et nytt skuespill gjorde vi plass i mengden og mottok mannen midt på skueplassen.

Det ble ropt ut at man nå hadde arrestert den som hadde stjålet av kongens skatter, og at man her førte en Autolykos¹³⁸ for retten, som rovgrisk hadde plyndret kongens kleskammer: halskjedene var borte, armbåndene og ringene stjålet, kort sagt var intet verdifullt blitt spart. Vitner sto fram og avla ed på at de med egne øyne hadde sett hvordan Menalcas hadde brystet seg i kongens gevanter. De bevitnet at de hadde sett kjedene sno seg om halsen hans og de glinsende smaragdene på fingrene hans, og de hadde gjenkjent armbåndenes lenker av gull. Alt dette var sikre bevis på tyveriene. Til slutt gjenga de i detalj alt som hadde falt ham inn å si og gjøre dagen før.

[256] Da han forstod at disse vitneutsagnene var fellende, strømmet klare tårer fra øynene hans. Han tilstod at det var sant hva man bebreidet ham for, men hvordan han hadde fått og mistet disse skattene, var fullstendig i det skjulte for ham. Snart trodde han at det var i drømme, snart hadde han ment han var brakt til de saliges øyer og fått sin kledning der, hvor han hadde mistet sin nye lykkosalighet hurtigere enn han hadde vunnet den. Om han således hadde syndet uten å vite det, måtte det ikke regnes ham til skade.

De andre insisterte derimot på at han på ingen måte måtte skånes. Handlingen hans var i seg selv forbryterisk. Ikke bare å stjele fyrsters klær, men også å påta seg deres person, var et svært farlig forbilde for andre. For hva kan man ikke ustraffet forsøke seg på eller foreta seg i en konges skikkelse? Det hadde nylig noen personer vist, da de på et godt besøkt marked begikk de verste forbrytelser med samme slags skumle knep. Dommerne befalte at de skulle fortelle nærmere om dette.

Sammendrag av bok V, kapittel 34-51 (s. 256-283)

Som i den første rettssaken, er det nå en anklager som fører ordet lenge ved å fortelle historier. Denne gangen dreier det seg om pikareske svindlerhistorier. Rammefortellingen omkring en rekke mindre historier handler om to svindlere som tar seg inn på markedsplassen i en stor by, hvor rikfolk fra mange land kommer for å handle, og

138. En Autolykos: "en dyktig tyv og løgner". Gresk sagnfigur, sønn av Hermes, tyvenes gud, som lærte ham å stjele og sverge falsk. Odyssevs arvet sin sluhet fra sin morfar Autolykos. Homer skildrer noen av bedriftene hans (*Iliaden*, 10,260ff; *Odysseen*, 19,394), men Bidermanns kilde er muligens Ovids *Metamorfoser*, 11,311-315, hvor Autolykos er den talentfulle "trickster" som ble resultatet av at guden Merkur (romernes navn for Hermes) tiltvang seg samleie med den vakre fjorten år gamle Chione.

hvor de kosteligste ting er å få på markedet. Fra denne rammefortellingen har Holberg hentet elementer til intrigen i Jacob von Thyboe:

Den ene av svindlerne, Synesius, blir kjent med en rikmann med en formue av gull som han oppbevarer i en lærveske. Rikmannen er i ferd med å reise ut av byen igjen. Synesius sørger for å få sydd en nøyaktig lik lærveske, følger med på utreisen og tar inn på samme gjestgiveri som mannen. Her vekker han mannens tillit ved å underholde ham med to historier, en om en bonde som blir lurt av sin egen enfoldighet og overtro, en annen om tre svindlere som forsøker å få eieren av et gjestgiveri til å gi fra seg alle pengene frivillig: De oppsøker verten om natten, forkledd som Døden, Djevelen og Engelen, og får ham til å tro at Døden er nær, og at Djevelen må få hans jordiske gods dersom Engelen skal ta ham med til himmelen. Det blir mye oppstyr, nabolaget vekkes, maskene faller og svindlerne blir avslørt. De blir hengt i nærheten neste dag.

Etter en hyggelig kveld med slike historier er rikmannen godtroende nok til å gjøre som Synesius foreslår, nemlig å la verten ta begge pengeveskene i forvaring på samme sted. Synesius står opp tidlig neste morgen, utnytter at verten forveksler veskene, og drar av sted tilbake til markedet. Her tar han inn på et nytt gjestgiveri, gir seg ut for rikmann og ber verten om å forvare rikdommen. Verten teller nøye opp alt gullet og legger det inn i et skap. Et lite øyeblikk er verten ute for å hente varme til seglet. Når han så kommer tilbake og låser og forsegler skapet, har Synesius i mellomtiden byttet ut gullet med samme vekt i bly. De følgende dagene drikker, spiser og handler Synesius på markedet for to tusen daler, som han ikke legger ut kontant, men som han får verten til å kvittere for med pant i formuen han har i forvaring. Synesius kjøper seg den raskeste hesten som er å oppdrive, og en tidlig morgen rir han av gårde med hele formuen i behold og med alt han har skaffet seg i tillegg. Verten er godtroende og venter at Synesius vil komme tilbake og hente formuen. Derfor betaler han regningene av egne penger så lenge. Men da han uteblir, får han en dommers medhold i å åpne skapet. Slik oppdages blyet og hele svindelen.

Dermed er svindlerhistoriene om Synesius fortalt. Den andre svindleren som det fortelles om i anklagene mot Menalcas, heter Cosmus. Historien om hvordan Cosmus brukte den uvitende bonden Mopsus som staffasje i en storstilt svindelaffære, har Holberg benyttet i Den pantsatte Bondedreng. Bidermann har på sin side hentet historien fra pikareskromanen av Mateo Alemán: Vida del pícaro Guzmán de Alfareche, som utkom i to deler i 1599 og i 1602. Hos Bidermann går historien slik:

Cosmus bruker siste rest av farsarven på å skaffe seg en vogn med firspann, og i denne doningen drar han rundt med en gjeng med døgenikter som omhyggelig er valgt ut som hjelpere i planen han har klekket ut. De reiser omkring en stund til han finner hva han er ute etter, en ung, lettroende dumskolling av en bonde med navnet

Mopsus (Vergils femte ekloge er en samtale mellom hyrdene Menalcas og Mopsus). Etter å ha satt bondens enfoldighet på prøve, lover Cosmus ham gull og grønne skoger dersom han vil forlate pløgen, være med dem og bli fyrstebiskop. I sin fyrsterolle må han love å si minst mulig og heller gi små vink, slik det høver seg for en fyrste. Han kan i stedet henvise til Cosmus som sin hovmester dersom det skulle bli noen spørsmål.

Deretter tar de inn på byens fornemste herberge, etter først å ha varslet at en fornem fyrstebiskop vil ankomme med sitt følge. De mottas med ærefrykt og blir innlosjert i de fineste værelsene. Kjøkkenet serverer det ypperste som kan framskaffes, og fra vinkjelleren hentes det fram en overflod av alt som er spart for store anledninger.

Cosmus går til markedet sammen med tre av "tjenerne" og bestiller kostbare tekstiler og annen luksus til fyrstebiskopen som de vil avhente neste dag. Samme kveld blir byens fremste adelige invitert til bankett. De varsles på forhånd om at hans høyhet er noe sær og fåmælt. Gjestene kommer og undres over prakten som den stumme fyrsten omgir seg med, og over de kostbare rettene som settes fram. Hver gang de tiltaler fyrstebiskopen, henviser han til sin hovmester, og den slu Cosmus turnerer enhver henvendelse så elegant at alle beundrer fyrstebiskopen for å ha en dyktig mann i sin tjeneste. Når alle har fått mer enn rikelig mat, blir det på nytt gjort store innhogg i vinkjelleren. Mopsus drikker overstadig og oppfører seg hemningsløst, mens Cosmus sørger for å være den eneste edru i selskapet og redder enhver situasjon.

Når taffelet heves om ettermiddagen neste dag, ber Cosmus sine folk gjøre alt klart for avreise, samtidig som alle de bestilte varene hentes fra markedet. Cosmus lager nøyaktige regnestykker over den enorme gjelden til kjøpmennene, spør om de ønsker betaling i gull eller mynter, og tar dem med til herberget for at de skal få oppgjør hos fyrstebiskopen. Her går han inn til Mopsus i soverommet, men kommer fort ut igjen og gir vink om at fyrstebiskopen ennå sover ut rusen etter gårsdagens festligheter. Han sier at kjøpmennene kan bli igjen og vente eller komme tilbake seinere, og alle blir enige om å komme igjen etter tre timer. Når de er gått, tar Cosmus og folkene hans med seg alt av verdi og smetter ut bakveien, hvor kjøretøyet står klart til avgang. Mopsus ligger i soverommet og aner bare lykke.

Om kvelden kommer kjøpmennene igjen, finner ikke tjenerskapet og spør derfor underdanigst fyrstebiskopen selv om oppgjøret. Denne henviser til sin hovmester, som de forgjeves prøver å finne. Eieren av herberget aner uro, løper ut i stallen, finner ingen hester og skriker opp. Samtlige styrter inn til Mopsus og krever sine penger, og denne gangen henviser han forgjeves til hovmesteren. Nå går det opp for Mopsus at Cosmus ikke har innsatt ham som fyrste, men pantsatt ham for gjeld. Han begynner å hyle og jamre seg, kaster fyrsteklærne av seg, bedyrer sin uskyld og ber dem skåne en stakkars bonde. Men kreditorene legger ham i lenker og fører ham for retten. To dager senere velger dommeren å overse bondens bønn om nåde – og lar ham nagle

til korset. Og for at henrettelsen ikke skal mangle en overskrift, fester han følgende sentens til korset: *LUIT LAQUEO, QUI PUGNAVIT DOLO*, dvs. "Den måtte bøte med strikken som drev med grovt bedrag".

V,52. DEN FINGERT ANKLAGEDES FINGERTE DOM OG FINGERTE HENRETTELSE

Da anklageren hadde skildret alt dette med voldsom snakkesalighet, ropte den store folkemengden at denne bedragerens¹³⁹ forbrytelse var av samme karakter, og at enhver utstraffet ville kunne begå forbrytelser forkledd som konge, hvis ikke Menalcas ble dømt. Snart etter stakk dommerne hodene sammen, og så overleverte de en tavle til overdommeren. Mens denne påførte det skjebnesvangre [284] THETA,¹⁴⁰ hersket det dyp stillhet overalt. Kort etter forkynte han denne nedskrevne dommen:

"Ettersom Menalcas, sønn av Meliboeus og sønnesønn av Tityrus,¹⁴¹ overbevist av vitneprov har stjålet purpurklær, ringer, halskjeder og armbånd, og har båret disse offentlig, uten å akte sin herkomst, og etterstrebet makten over hoffet og gjort anslag mot kongen og det kongelige navn, da kjennes for rett at Menalcas enten skal henge i repet eller kastes for ville dyr eller drepes med gift. Han får valget mellom disse dødsmåtene."

Nå jamret Menalcas seg lenge, men forgjeves, noe det ikke er umaken verd å fortelle om i alle enkeltheter, ettersom han ikke fant noen av valgmulighetene verd å velge. Men til sist valgte han likevel giften, som han holdt for den mildeste dødsmåten, og så drakk han den foran alles øyne. Straks ble han svimmel, så svartnet det for øynene, så falt han sammen, og da han hadde mistet bevisstheten, fulgte søvnen og en dødsens ubevegelighet.

V,53. (UTEN TITTEL)

Selv om alle disse hendelsene oppskaket meg ikke så lite, fikk likevel tanken på min Antonius, som både var kommet til rette og nok en gang tapt, makten over meg. Det gjorde meg også vondt å tenke på hva som kunne ha hendt Georgius. – Hva nå, spurte jeg meg selv, – hvis en lignende katastrofe har revet ham bort? Eller mistet

139. Dvs. Menalcas.

140. Dvs. dødsdommen. Theta (q) er forbokstav i gr. *thanatos*, "død", og skal ha vært brukt for å merke stemmetavler ved dødsdom. Bidermann alluderer antakelig til Persius' 4. satire, som synes å være eneste belegg for dette.

141. Navnene Meliboeus og Tityrus er hentet fra den første av Vergils *Eclogae*, mens navnet Menalcas er hentet fra den tredje.

han sin egen redning [285] da han søkte etter min? Ganske sikkert skiller våre veier på denne måten. Dette er ulykkene som fulgte av den skjebnesvangre reisen vår til det fremmede. For meg ble en dyregrav graven, en gift har drept Antonius og en villfarelse har latt Georgius forsvinne. Nå – i vår felles ulykke – tenker ingen av oss på oss selv, men gråter over de andre!

V,54. (UTEN TITTEL)

Jeg hadde knapt holdt opp med å jamre før et nytt opptrinn på dette teateret begynte: fire kraftige bødler med ansiktene dekket av masker! De kom og satte opp en simpel galge, som var sammentømret i all hast. Så stilte alle seg omkring den usle Menalcas, selv om han allerede var livløs av giftens styrke eller av en falsk søvn. De kveilet ham inn med en lærrem fra føtter til skuldre, slik at hele kroppen ble bundet på det strammeste. Til remmen festet de en stropp som gjorde det mulig å heise kroppen i full tyngde opp i galgen uten å berøre strupen hans. Ved dette så sørgelige synet av både det liggende liket og det hengende kokte tilskuermengden av latter. Da fikk jeg den tanken at menneskene er mer grusomme enn krokodiller. Det sies at krokodiller går løs på menneskelig, men at tårene likevel renner når de gjør det.¹⁴² Menneskene myrder og ler samtidig.

Men Lucius innvendte: – Du vil kalle dem mindre grusomme når de har gjennomført hele rettssaken. [286] – Gjenstår det altså enda et utslag av grusomhet som går ut over uskyldige? Er det ikke nok for disse areopagitene å ha foranstaltet to dødsfall under spøk og latter? Bare så du vet det: Jeg hater barbari. Jeg vil vekk herfra!

Annius holdt meg motvillig tilbake og sa: – Får jeg spørre om du ikke er klar over at dette er et skuespill for folket her? Behersk smerten din, for at du ikke selv skal bli prisgitt alles latter. For jeg husker at det en gang skjedde at overdommeren befalte at en skulle gripes og straffes med pisking fordi overdommeren hadde merket at vedkommende jamret da en annen ble pisket. Han erklærte at det var en kujon som ikke hadde styrke til å se på hva guttene i Sparta kunne tåle på egen kropp.¹⁴³

142. “Krokodilletärer” var ifølge en middelalderlegende et lokkemiddel som krokodillen brukte for å narre godtroende mennesker i dødsfellen. De skulle tro at et barn gråt og trengte hjelp. Bidermanns egen vridning her er i samsvar med den innledende bondefabelen i *Utopia*, som viser at menneskets ondskap er større enn dyrenes. Jf. samme grunnsyn i Holbergs satiredikt *Democritus og Heraclitus* (1721), hvor det er innflytelse fra *Utopia*.

143. Piskingen var en spartansk ritus, antakelig en manndomsprøve i puberteten, som fant sted ved Artemis Orthias’ helligdom. Senere ble det et slags skuespill, og i den romerske keisertiden bygget man tilskuerplasser for “forlystelsen”. Det er omtalt av Cicero to steder i *Disputationes Tusculanae*, hvor han begge steder bruker samme verb, *ingemisco*, “jamre seg”, som Bidermann bruker.

Deretter tvang Lucius meg til å love å forherde meg under resten av dette av-sindige skuespillet. Dette løftet kom jeg snart til å angre på.

V,55. NYE SKJEMTE-ANKLAGER MOT EN USKYLDIG

Mens dette forliket ble sluttet og den livløse Menalcas ble hengt opp i stroppen, slepte man et tredje offer inn i Dårskapens sirkus. Det var en ung mann, tydeligvis av god slekt. Da han med strømmende tårer ba tilskuerne om hjelp, sprang jeg opp ute av meg selv og ble blek da jeg gjenkjente stemmen og ansiktet til min egen Georgius, som jeg for bare kort tid siden hadde tatt med meg som den andre deltakeren og ledsageren på den ulykksalige reisen. [287]

Først ga han en tårevåt skildring av sitt og sine følgesvenners ulykke. Han fortalte at den ene var slukt av en dyp avgrunn, og at den andre var kommet bort fra ham, da begge ble redde og fant hvert sitt gjemmeded. Han selv var, uten å være seg noen forbrytelse bevisst, blitt ført bort i disse lenkene. Likevel var han mindre urolig for seg selv enn for sine dyrebare følgesvenner. Den ene hadde kanskje aldri klart å finne veien ut av et tornete villnis, og måtte ikke den andre etter tre pinefulle dagers sult og tørst ha mistet livet nede i graven? Dersom han kunne avverge disse onde varslene ved å ofre sitt liv, da fryktet han ingen straffer, selv om han var uskyldig.

Slik lød talen til Georgius. Men anklageren, som var en mester i oppspinn og ordkunst, søkte deretter med sine talemåter å bortforklare alt som Georgius hadde sagt: Den anklagede trodde ikke på sin egen sak, men besmykket sin egen udåd, og det samme hadde han disse dagene gjort i fengselet. Han var overbevist om at ledsagerne, som den anklagede hevdet var blitt borte enten i et fall eller av frykt, var drept egenhendig av anklagede selv. For å unngå at mordene ble kjent, hadde han deretter kastet likene i graver eller i et tornekratt. Det var nemlig kommet en pålitelig opplysning dagen før om at man hadde funnet en mann i en dyregrav utenfor byen, men han var ikke død av sult, slik han her påstod. Han var ille tilredt med brukket nakke og blodig ansikt, [288] som en som enten var steinet eller drept med stokkeslag. Og hvem andre enn Georgius kunne ha gjort dette, når han erkjente at stallbroren hans var falt ned i en dyregrav på akkurat samme sted? Hvis han fikk lide tortur, ville han snart innrømme at det var han som hadde kastet ham ned dit.

Ved disse løgnene fra anklageren begynte Georgius å skrike høyt (ettersom han trodde at jeg virkelig var funnet). Han gjentok navnet mitt med fortvilte klagerop og sa: – Når jeg ikke kunne gå i døden for deg, bror, vil jeg i det minste dø sammen med deg! Dermed vendte han seg mot dommerne og sa at de kunne gjøre med ham hva de ville, for han ønsket ikke å overleve sin kjæreste venn.

V,56. (UTEN TITTEL)

Ikke noe kunne være tristere enn å avstå fra hjelpe Georgius slik situasjonen var nå. Derfor sa jeg til Annius: – Skal jeg vise at jeg lever, Annius, og frikjenne Georgius? Men han sa: – Er det hva du lofte? Hvorfor tier du ikke stille og lar dette harmløse skuespillet bli spilt ferdig til og med femte akt? Disse folkene her vil ikke gå glipp av det minste. Og i motsatt fall vil du gi mindre hjelp til vennene dine jo mer du ønsker å hjelpe dem. – Du får meg til å gjøre, sa jeg, – noe ingen andre kunne få meg til. Se – jeg er taus!

I mellomtiden fortsatte anklageren med å fullføre prosedyren. [289] Han spurte heftig den anklagede om hvor det var han hadde mistet den andre av vennene sine. Etter at Georgius hadde sagt sannheten, sa anklageren: – Dette er hva jeg sa: Du drepte følgesvennen din! Med disse ordene førte han ham til båren, og da han hadde avdekket den dodes ansikt, spurte han om han kjente ham. Da så Georgius sin egen Antonius og trodde han var død. Han falt til jorden og lå som halvdød, blek og stum. Da han så kom til seg selv igjen fra redselen, jamret han på nytt, denne gangen om Antonius, og gjentok at han ikke hadde noen grunn til å leve mer, nå da de to kjæreste vennene han hadde i livet, var tapt for alltid.

For nå å gjøre historien kort, vedtok dommerne at Georgius skulle idømmes samme straff som jeg har fortalt at Antonius var blitt idømt. Man nølte ikke: dommen ble forkynt, skarntydesaften hentet og den uskyldige drept. Da Georgius sank sammen som død, forlot dommerne retten med en mine som om de hadde forrettet en svært vanskelig sak. Overdommeren befalte at likene til de to unge mennene skulle legges på hver sin bære og anbringes i en stor sal ved siden av. Bonden skulle bli hengende i galgen hvor han var, og begge steder skulle det stå noen observatører skjult for å holde øye med skuespillets vendepunkt.¹⁴⁴ [290] Man gjorde som befalt. Noen stilte seg på det ene stedet, andre på det andre. Hermius førte meg og vennene mine til et sted hvor man hadde godt overblikk over begge skueplasser.

V, 57. UTKIKKSPPOSTEN OG GJØGLESPEILET

Det var Hermius' soverom, som lå nærmest fyrstegemakket, siden han var den fornemste av hoffmennene. Der satt vi en liten stund og spøkte fortrolig om dette og hint, inntil vi så at tjenere kom inn til oss med et fulldekket bord og serverte en forrett på et gullfat. Hermius sa: – Med denne frokosten kan vi foreløpig stille vår sult, inntil vi i kveld får et solid måltid.

144. *fabulae catastrophe*, et uttrykk som peker mot aristotelisk dramateori ved at det latinske uttrykket har fått gresk endelse.

Ingen av oss hadde noe imot dette. Selv var jeg ikke lenger så sterkt preget av medlidenheten at jeg glemte meg selv og lot være å tenke på tørsten. Mens vi muntre og glade blandet årgangs-Falernerer med det klare vannet og tilbrakte akkurat to timer som seg hør og bør, kom en av de unge tjenerne til Hermius inn med skamfært ansikt og panne og med et så bistert uttrykk at vi tenkte at han hadde drukket eddik. Hermius frittet ham ut om hva slags klør det var som hadde skjendet pannen hans. Tjeneren svarte magesurt: – Uansett hvor jeg går disse dagene, møter jeg enten Dårskapens mor eller en av sønnene hennes! Ren og pen gikk jeg til Forum i dag og fikk en forferdelig snakkesalig mann hengende etter meg. [291] – Hva vil du meg, spurte jeg, og han svarte: – Vi ligner jo hverandre på et hår. Hvorfor skulle vi ikke da holde sammen? Jeg betraktet ham inngående, kikket på mannens ansikt og trodde jeg så et spøkelse, ikke et menneske. – Hør her, sa jeg, – er jeg virkelig så ufyselig i dine øyne at du mener vi kunne være brødre? Han fastholdt: – En fullkommen tvillingbror er du. I oss to ser jeg så absolutt selve

*Helenas brødre, de lysende stjerner!*¹⁴⁵

Jeg forbannet denne utgaven av *Menaechmi*¹⁴⁶ og strøk meg forsiktig over ansiktet, da jeg fryktet at noe sot ubemerket hadde festet seg der. Men han dreiet et speil mot meg og mente at denne “oppmannen” kunne overbevise meg om

*Paris’ dom om den vrakede skjønnhet.*¹⁴⁷

Jeg ser like inn i det; jeg ser så mye sot smurt utover i ansiktet mitt som aldri en gang noen Salassius¹⁴⁸ har fått på seg ved å kripe gjennom rykende skorsteiner dagen lang. Jeg rødmet så mye som man nå kan når man er svertet, og løp raskeste veien til en vannpost, hvor jeg vasket hodet tre ganger i det fossende vannet. Så gikk jeg tilbake til speilet: Jeg trodde at jeg hadde vasket meg med svartmaling eller blekksprutblekk. Derfor: tilbake til vannet, tilbake til speilet, hver gang styggere enn før, og det så mange ganger at jeg klorte vekk all huden fra pannen og blandet sverten med blod.

[292] I mellomtiden begynte folk omkring meg å lure på hvorfor jeg løp til vannposten så mange ganger. De sa rett fram at hjernen min trengte mer til rengjøring enn ansiktet mitt. Men jeg styrket dem bare i deres tro på min dumskap, da

145. Horats: *Carmina*, 1,3,2. Det siktes til stjernebildet Tvillingene i dyrekretsen.

146. Dvs. at han ergrer seg over å bli forvekslet med stratenrøveren, slik to tvillingbrødre blir utsatt for ubehagelige forvekslinger hos Plautus i komedien *Menaechmi*.

147. Etter *Aeneiden* 1,27, hvor linjen “Paris’ dom og den urett hun led ved sin vrakede skjønnhet” (Kraggeruds oversettelse) sikter til Junos forbitrelse, som gang på gang hjemsøker Aeneas og trojanerne underveis mot Latium.

148. Muligens Curtius Salassius, romersk herfører som ble brent levende sammen med fire hæravdelinger under en oppstand i Arados.

enhver jeg møtte fikk samme spørsmål om jeg fortsatt så stygg ut i ansiktet. Trengs det flere ord? Ved hjelp av narrespeilet klarte bedrageren å gjøre meg til spott i hele byen. Hvis han hadde fått holde på litt til, vet jeg ikke hva han hadde klart å skape av meg – sikkert ikke en Pallas!¹⁴⁹

V,58. KONEN SOM JAMRET OVER Å SE SIN HENGTE MANN

Vi lo godt av den festlige mobbehistorien da det i det samme hørtes rop gjennom salene. Vi løp til vinduene og så derfra en kvinne som rasende rev seg i håret og slo seg for brystet i dyp sorg. Det var en bondekone, konen til den Menalcas som vi nettopp har fortalt ble hengt. For så snart hun hadde hørt at mannen hang i galgen, kom hun løpende med høye skrik og lette etter ham. Da hun nå så ham henge der, ble hun helt ute av seg og ropte “Menalcas!” igjen og igjen. Nå skrek hun omsider om hvor forferdelig det var for henne og barna å bli frarøvet en slik ektemann og far. Han alene hadde alltid vært en god familiefar, det største forbildet for bønder og ektemenn. [293] Med ham hadde man utslettet enhver rettskaffenhet. Deretter krevde hun å få liket av ham med hjem, ettersom hun ikke kunne få mannen selv tilbake igjen.

V,59. OM HVORDAN HAN SOM VAR HENGT, BLE LEVENDE IGJEN OG SNAKKET MED KONEN FRA GALGEN

Med disse vanvittige skrikene fikk hun ikke bare hele naboskapet på beina, men vekket også sin mann av den dype søvnen (for giften hadde virket helt fram til nå). Da han kom ut av dvaletåken og prøvde å åpne øynene og merket at disse, som før var fulle av tårer, nå klebet seg sammen som av en seig lim, ville han stryke det vekk med fingrene, men oppdaget at hendene var bakkbundet. Da han så ville reise seg opp fra bakken, skjønte han at han var bundet med en løkke om halsen, og endelig at hele kroppen svevde i luften. Han undret seg over hvordan han som var død hadde kunnet komme seg opp i en galge. Han så seg omkring og oppdaget konen som lå på jorden og hylte og klaget. Da kunne den døde ikke holde seg rolig lenger – han måtte rope på sin Ursula.

– Å, min Caia,¹⁵⁰ utbrøt han, jeg ville så gjerne ha snakket med deg hvis jeg ikke

149. Kan sikte til at Pallas Athene ble skapt ved å springe ut fra Zevs’ *panne* da Hefaiistos kløyvde hodet hans for å befri ham fra en voldsom hodepine.

150. Stavet “Caia” hos Bidermann, men vanligvis “Gaia”, her ikke i gr. mytologisk betydning, men i betydningen “brud”. I romersk tid ble Gaia og Gaius brukt generelt om “kvinnen” og “mannen” i rituell og juridisk språk. I sin versjon av dette stedet i 1806 brukte K.L. Rahbek uttrykket “sin Nille” der Bidermann har “sin Ursula”. Da Martensen gjenutga Rahbeks versjon i 1898, forklarte han at hustruen heter “Caia” hos Bidermann, en misforståelse som bl.a. er videreformidlet av Stender-Petersen (*Edda* 1922).

måtte tie som en død. Hadde du vært her for få timer siden, ville du ha funnet meg levende. Men nå kan jeg ikke snakke, for de har myrdet meg på en fryktelig måte. Men du kan da i hvert fall snakke, kjære Caia, så når du innimellom kommer og ser til meg, [294] fortell meg hvordan det står til hjemme. Fortell meg om kornet er modent og når det skal høstes, om folkene er flittige i arbeidet sitt og annet slikt som det er viktig for meg å vite. Pass også på at du har med noe å spise og en vinkrukke til meg, når du kommer igjen. Etter at jeg er kommet blant de døde, har ingen gitt meg vin, selv om jeg er veldig tørst.

Da bondekona hørte at den døde snakket fra galgen, flyktet hun som forfulgt av helvetes ånder. Men i det samme hun skjønnte at han også snakket om vin, slo medlidenheten over i sinne, og hun stanset og overøste den hengte med alle mulige skjellsord. Som levende hadde han alltid flakket rundt på byens kroer og horehus, og ingen dag var uten drikking og fyll. Takket være denne fordervelige trangten hadde han ødet alt hva de eide og hadde, og så tørstet han ennå som død? Dette var virkelig det verste tenkelige eksempelet på et menneske. Det var knapt noe igjen å fø de ennå levende barna med. Hvordan skulle det da gå hvis hun også skulle skaffe de døde føden? Nei, hun ønsket ham heller tusen flere løkker rundt halsen og gjorde seg klar til å forlate ham.

Men da fikk hun beskjed om at dommerne gjerne ville vise henne godvilje og derfor hadde besluttet å gi mannen livet og friheten tilbake. Men hun fraba seg med stor energi denne nåden og tryglet dem om å la være å kalle den fuktige fråtseren tilbake til livet, da hun selv, nå da han var død, [295] ville få møyen nok med å få pengene til å strekke til: Så snart hun så løkken løst fra ham, ville hun helt sikkert selv ta tilflukt til den.

Da utbrøt bonden: – Var jeg i live, skulle jeg sørge for at du ikke utstraffet fikk herse med meg på denne måten, din slange! Deretter sa og gjorde Menalcas en masse slikt som selv folk som en Crassus ville ledd av og selv en Heraklit ville hatt lyst til å se.¹⁵¹

V,60. URTYPEN PÅ DET VERSTE FYLLESVIN

Endelig befalte hans fyrstelige høyhet at bonden igjen skulle tas ned fra galgen. Nå ble det nesten vanskeligere å få Menalcas til å tro at han levde, enn det før hadde vært å få ham til å ville dø. Men til slutt ble han overbevist av pengene som fyrsten ga ham som skadeserstatning.

Da Menalcas hadde stukket pengene i lommen, var han ikke sen – enten han selv

151. Crassus, se note 113. Heraklit var kjent som "den gråtende filosofen".

ville bevise at han var i live, eller bli overbevist – med å løpe til et vertshus og ikke komme ut derfra før han hadde drukket opp alle pengene. For ennå samme dag var det en ung tjener hos Lucius som fikk øye på ham da tjeneren gikk forbi i søylegangen på torget. Bonden lå og sov i en skitten dyngge hvor han i sin fullskap hadde søkt seg en myk seng og en duftende pute. Han lå godt begravet, slik at bare hodet stakk opp av “svinedunene”. Man ville kort og godt trodd han var død hvis ikke snorkingen hans, en så voldsom snorking at den kunne høres i to miles omkrets, ga til kjenne at han levde. [296] Ansiktet hans var tilsølt med pøsefett; rundt de drukne leppene stod en fråde av ølspytt, og derfra kom en dampsky som fra Etnas glødende ovn.

I det samme så man en hund som streifet om i nabolaget for å finne noen bein å spise. Nettopp nå kom den fram til samme vertshus og fant et villdyr i dyngen, og den hadde vel nesten rett da den antok at dette var et svin. Den gikk derfor bort, strakk tungen ut og tørket ganske vennlig fettete av ansiktet på den fordrukne og slikket omhyggelig alt søleriet i seg. Forstyrret av berøringen trodde Menalcas i søvne at det var en barber som skar haken og skjegget uten å bruke kam. Derfor ropte han: – Jeg ber deg, mester, skjær mer varsomt og gjør ikke skjegget så kort! Samtidig kom det opp mengder av halvfordøyde matbiter fra den kokende magen. Hunden fortsatte med å slikke dette i seg som om det var en storslått gave, og brukte tungen som serviett til å tørke ham ren rundt munnen. Og den holdt ikke opp med sin gjerning før bonden var helt vekket av søvnen og oppdaget hvilken yndig liten fostersønn han var i ferd med å mate.

V,61. OM PHILIPPI UVENTEDE GJENSYN MED VENNENE OG GLEDEN VED GJENKJENNELSEN

Mens det som jeg nå har fortalt utspilte seg i palassets forgård, kunne man inne i palasset bivåne en ikke mindre merkverdig forandring. [297] Etter at virkningen av giften fortok seg, våknet også min venn Antonius (den av de to som den fingerte døden først hadde bedøvet). Han var lenge fortumlet og skjønte ikke hvor han befant seg, men etter å ha kikket engstelig omkring seg til alle sider, forstod han endelig at han var i live. Full av glede over denne uventede redningen sprang han opp av båren, først stum av undring over det store mirakelet, men så gjenvant han bruken av stemmen. Men da han ikke kunne se noen mennesker omkring seg som han kunne spørre til råds i sin uvisshet, oppdaget han at det lå et blekt lik på en bære ved siden av seg. Ved nærmere ettersyn gjenkjente han med det samme Georgius, den vennen som han hadde tapt av syne under flukten, og som uten at han visste det var blitt tatt til fange og dømt til døden med et narreri. Han fordømte sin egen glede og ga seg til å gråte over sin kjæreste venn: – Har virkelig du, elendige, bare kommet til live for å oppleve det triste synet av liket til din egen Georgius? Med

disse ordene kastet han seg nedbrutt ned over den andre og jamret seg med en lang dødsklage¹⁵² over sin høyst elskede følgesvenn. Man kunne igjen tro at han var død av sorg eller var døende. Men det gikk helt annerledes.

Georgius ble jo litt etter litt varmere av at vennen hans lå oppå ham, og da han våknet av sin dvalerlignende søvn og slo øynene opp, så han Antonius ligge over seg, han som han få timer før [298] hadde sett livløs på skueplassen. Først ble han grepet av voldsom redsel fordi han trodde det var ett av Morfeus' bedrag eller et tomt drømmebilde. Men da han endelig torde tro sine øyne, 'stivnet han til fremfor synet',¹⁵³ og etter et langt opphold sa han: – 'Er det da virkelig deg, Antonius? 'Lever du? Eller hvis det milde livslys har forlatt deg, tal ut, hvor er' Philippus? Men snart glemte han smerten og slo armene om Antonius. De lykkeønsket hverandre på det hjerteligste med tilbakevendingen til livet. Ingen andre sorger tynget enn den at de ennå savnet meg. Bare dette la en demper på den store gleden. Men plutselig fikk de to som var så bekymret for meg, øye på meg da jeg styrtet inn i hallen og ropte til dem i høy jubel:

Jeg lever og hensleper livet i ytterste fare og nød.

Akk, hva har hendt oss?

*Hvilken makt har drevet oss hit til barbariske kyster?*¹⁵⁴

Uten å si mer grep jeg den ene med høyre og den andre med venstre hånd, omfavnet mine to kjæreste venner og holdt dem tett inntil meg. Alle de andre vennene kom løpende i følge med Annius og Lucius, og alle flokket seg jublende av glede omkring oss.

[299] Da deretter Hermius hadde hilst på sine nye gjester, ledet han oss alle tilbake til sovegemaket som han hadde sett tragedien fra. Etter at sørgetiden for mine venner omsider var endt, begynte vi med gjensidige lykkeønskninger å fortelle hverandre hva vi hver især hadde opplevd. Da jeg selv hadde skildret min angst i dyregraven og bjørnen jeg hadde fått som selskap, sa jeg til Antonius og

152. Her pynter Bidermann teksten med et spesielt uttrykk, *lessus*, som bare forekommer hos Cicero i klassisk litteratur, nemlig i et sitat i *De legibus* (II, 59 og 64) fra "De tolv tavlers lover" (5. årh. f. Kr.), som forbød kvinner å bruke *lessus* i begravelser. Cicero nevner at fortolkerne har vært usikre på om det betydde "sørgekler" eller "dødsklage".

153. I disse linjene har vi satt anførselstegn omkring formuleringer fra det samme stedet i *Aeneiden* (her: 3, 308 og 310-311) som Bidermann siterer åpent med kursiverte verselinjer like nedenfor (se neste note). Den parallelle situasjonen i *Aeneiden* er at Aeneas på reisen fra Troja har kommet til Epirus, hvor han møter Hectors enke Andromache, nå gift med Helenos, en annen av Priamos' tallrike sønner. Det er hun som stivner og spør som det virkelig er Aeneas, om han lever, og hvis han er blant de døde, hvor den døde Hector er. De to første åpent siterte linjene er fra Aeneas' svar, elegant sammenvevd med en linje fra en parallell situasjon i *Aeneidens* 1. sang.

154. Omskrivning av *Aeneiden*, 3,315 og 317, og 1,616. Se forrige note.

Georgius: – Dere etterlot meg jo i dette Tullianum hvor det bare manglet at en eller annen Tullius uten lov og dom hadde kverket meg som en annen Lentulus.¹⁵⁵

[300]

Utopia av Didacus Bemardinus. Sjette bok

VI,1. NATTENS SAMTALE FORTSETTER

Det var allerede midnatt da Philippus hadde gjenfortalt alt dette, som han uten tvil ofte hadde gjennomlevd i tankene, med stor veltalenhet og uten en eneste gang å gjøre opphold. Han mente at tidspunktet i seg selv var grunn nok til å sove nå. Vi var også slitne etter å ha vandret fram og tilbake. Derfor kastet vi oss ned på gresset under nærmeste tre, men nysgjerrigheten vår tillot oss ikke å falle til ro. Derfor spurte Hugo: – Hva skjedde deretter? – Deretter ble det natt, svarte Philippus. – Selvfølgelig, slik ender jo de fleste historier, sa Hugo. – Men spøk til side: Fortell historien ferdig! – Hør her, svarte Philippus, – hvis du ikke unner meg søvn, kan du vel i det minste gi Bemardinus tid til å sove eller mulighet for å snakke?

Da sa jeg: – Du kjenner meg tydeligvis ikke, Philippus, siden du i forgårs vekket meg i middagssønnen, [301] men nå midt på natten er bekymret for at du holder meg våken. Men jeg hører til dem som sover når det er lite å gjøre og er våkne når det er noe vi er opptatt av. Dessuten blir ikke ørene mine like fort trette som beina mine, hvis de finner behag i det de hører. Derfor ønsker jeg ikke mulighet for å snakke, og så lenge du snakker, sover jeg ikke. Ta nå ordet og vis meg den tjenesten jeg ber deg om, siden du har vært så kløktig i å hale ut av meg historien min om reisen til Kimmeria, slik at enten Philippus synes å tale gjennom Bemardinus, eller at Bemardinus synes å tale gjennom Philippus.

Med samme sterke strøm som når man åpner fulle kar, fortsatte Philippus sin historie i tur og orden.

Kort sammendrag av bok VI, kapittel 2-56 (s. 301-395)

Resten av Utopia er gjengivelsen til Philippus av hva Antonius og Georgius hver for seg kunne fortelle at de hadde opplevd i tiden etter at de tre følgesvennene kom bort

155. Ordspill og allusjon til Marcus Tullius Cicero, som var ansvarlig for at noen ledere av den catilinariske sammensvergelsen, blant dem Publius Cornelius Lentulus Sura, ble dømt til døden. Henrettelsene skjedde i det underjordiske fengselet Tullianum i år 63 f.Kr. Hendelsen er knyttet til høydepunktet i Ciceros karriere, talene mot Catilina og avsløringen av sammensvergelsen.

fra hverandre. Dette tidsforløpet begynner med at Philippus faller ned i en dyregrav i skogen før ankomsten til Utopia, mens de to andre skremmes i hver sin retning av et støyende jaktlag. Antonius gjemmer seg i et tornekratt og blir vitne til jaktlagets ville karnevalsfest. Han blir oppdaget, tatt for å være en farlig røver og kastet i fengsel inntil han blir stilt for retten og Philippus ser ham igjen. I fengselet får Antonius høre en rekke røverhistorier av medfangene sine. Philippus gjengir dem, bl.a. historien om et gullmaker-bedrageri (kap. 41-43) som Holberg benyttet i Det arabiske Pulver. Georgius blir tatt til fange av et annet utopisk jaktlag og innesperret i et palass, hvor han fordriver tiden med å tolke en rekke historier som fortelles i syv tapetmalerier. Utopia slutter med den siste av disse historiene, uten at den ytre eller indre rammebehandlingen avrundes. For å forklare den manglende avrundingen har utgiveren i 1640, Georg Stengel, tilføyd følgende korte etterord på s. 396:

På dette stedet trakk forfatteren hånden tilbake fra sin bok, enten fordi han med hensikt ville etterlate leseren i uvisshet, og dermed følge en dikterisk konvensjon for å bryte av snarere enn å fullføre, eller så skjedde det av mangel på tid og fordi døden plutselig inntraff. Muligvis ville han ha utvidet verket, men ganske sikkert ville han ha rettet mange ting i det, hvis han hadde kunnet.